

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*

2018, Yıl:6, Sayı:14

Geliş Tarihi: 05.07.2018

Kabul Tarihi: 22.09.2018

Sayfa:218-246

ISSN: 2147-8872

**ÇAĞATAY TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ “YETMİŞ İKİ FARZ” ADLI
ESERİN SÖZ DİZİMİ ÖZELLİKLERİ (KELİME GRUBU İNCELEMESİ –
ÇEVİRİYAZI – AKTARIM – TIPKIBASIM)**

Ümit Eker*

Özet

Bu çalışmada Çağatay Türkçesiyle yazılmış “Yetmiş İki Farz” adlı eserdeki kelime grupları incelenmiştir. Dil özelliklerine bakıldığında metnin Çağatay Türkçesinin klasik sonrası devrinde (M. 1600 – 1921) yazıldığı söylenebilir. Metnin konusu adından da anlaşılacağı üzere İslam’ın yetmiş iki farzını ortaya koymaktır. Türk dünyasında X. yüzyıldan itibaren “Otuz İki Farz”, “Elli Dört Farz”, “Yetmiş İki Farz” adlarıyla birçok eser kaleme alınmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde metindeki kelime grupları incelenmiştir. Metinde yer alan bütün kelime grupları değerlendirme kapsamına alınmış, bunların istatistikleri çıkarılmıştır. İkinci bölümde metnin çevriyazısı yapılmış, üçüncü bölümde metin Türkiye Türkçesine aktarılmış, dördüncü ve son bölümde ise tıpkibasım verilmiştir. Metinde en fazla sıfat tamlaması kullanılmıştır. Sıfat tamlamasını isim tamlaması izlemiştir. İsim tamlamalarıyla metindeki kavramlar birbirleriyle ilişkilendirilmiş, sıfat tamlamalarıyla da bu kavramların içerikleri yalın bir biçimde yansıtılmıştır. Bu durum metnin konusuyla uyumluluk arz eder. Bu tarz eserlerin çeşitli yönleriyle ortaya konulması, hem Çağatay Türkçesinin teorik dil birikimine hem de kültür dünyamıza önemli katkılar sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Çağatayca, Yetmiş İki Farz, Kelime Grupları, Söz Dizimi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, orcid.org/0000-0002-4380-1815, E-posta: umiteker@gmail.com

THE SYNTAX CHARACTERISTICS OF THE WORK CALLED THE SEVENTY TWO FARDHS WRITTEN IN CHAGATAI TURKISH (THE ANALYSIS OF WORD GROUPS - TRANSCRIPTION TRANSMISSION - FACSIMILE)

Abstract

Word groups in the book of "Seventy Two Fardh" written in Chagatai Turkish were reviewed in this research. It can be said when looking at language properties that the text was written in the postclassical period (M. 1600 – 1921) of Chagatai Turkish. As is understood by the name of the written work, it expresses on seventy-two fardh of Islam. Several books by the name of "Thirty Two Fardh" "Fifty Four Fardh" "Seventy Two Fardh" have been written since X. century in Turkish world

This research was composed of four chapters. Word groups in the text were reviewed in the first chapter. All the word groups in the text were received for consideration; their statistics were recorded as well. The second part of the research prepared the transcription of the text; the text was translated into Turkey Turkish. Facsimile was given in the last part. Mostly the adjective clauses were utilized in the text. Possessive construction followed adjective clauses. The concepts in the text were associated with possessive constructions; the contents of these concepts were reflected by adjective clauses in a plain language. This case is in an accord with the object of the text. Analyzing such texts by several aspects will contribute to both accumulation theoretical language accumulation of Chagatai Turkish and our cultural world.

Keywords: Chagatai Turkish, Chagatai, Seventy Two Fardh, Word Groups, Syntax.

Giriş

Bu çalışmanın konusu olan *Yetmiş İki Farz* adlı eser, İslam dininin temel kurallarını ve öğretilerini anlatan dinî bir eserdir. Türklerin Müslüman olduğu X. yüzyıldan bu yana göçebe Türk boylarına İslam'ın kurallarını, farzlarını, sünnetlerini ve diğer gerekliliklerini ortaya koyan bu tür eserlere çokça rastlanmaktadır. Bu eserlerin göçebe Türk boylarının İslam hakkındaki teorik ve uygulamalı bilgi eksikliklerini gidermesinin yanı sıra bütün Türk coğrafyasında benzer bir İslam öğretisi ve uygulamasının gelişmesine de katkı sunduğu bilinen bir gerçektir.

Çalışmanın metni Çağatay Türkçesiyle ve Arap alfabesiyle kaleme alınmıştır. Yazma bugün İngiltere Oxford-Bodleian Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları bölümünde Ms. Ind. Ist. Turk. 22 kayıt ve 0/232 sıra numarasıyla kayıtlıdır.

Yazmanın içerisinde iki farklı eser bulunmaktadır. 2b - 17a varakları arasında üzerinde çalıştığımız *Yetmiş İki Farz*, 18b - 41a arasında ise *Dört İmam* adlı eser mevcuttur. Çağatay Türkçesinin kullanıldığı sahalarda bazen farklı türden eserler tek kitap altında toplanmaktadır.

Eserin 1a sayfasında yukarıda bahsedilen kayıt numarası bulunmaktadır. Sayfada başka hiçbir yazı yoktur. 1b’de ise eserin ilk sayfasındaki “bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm, el-ḥamdu li’llāhi rabbi’l-‘ālemīn”¹ ifadesi görülmektedir. 2a’da da hemen başlangıçta yer alan “ḳāle’n-nebiyyu ‘aleyhi’s-selām, ṭalebu’l-‘ilmi ferīzatun ‘alā kulli muslimin [ve muslimetin], ṣadaḳa yā resūlu’llāh”² Ḥāzret-i Muḥammed Muṣṭafā -ṣalla’llāhu ‘aleyhi vesellem-³ fermān ḳılıpdurlar ki ‘ilim ṭaleb ḳılmağ /.../” ifadeleri yer almaktadır.

Yetmiş İki Farz adlı eser tam olarak 2b’den başlayarak 17a’da sonlanmaktadır. 17b’de ise “Salātun Tüncinā” duası bulunur. Eserin 18a sayfası boş bırakılmıştır.

Yazmanın ikinci eseri *Dört İmam* adlı bölüm 18b’den başlayarak 41a’da sonlanmaktadır. 41b’de ise bu eserde değil de *Yetmiş İki Farz* adlı eserde yer alan “Tört ḳışm istincā farz. Evvel cünüb ḳişiniñ istincā ḳılmağ farz /.../. ‘Dört kısım temizlik farzdır. Birincisi cünüb ḳişinin temizlenmesi farzdır.’”⁴ ifadeleri yer almaktadır.

Yazmanın 42a/b, 43a/b varakları boş bırakılmıştır. 44a’da *Yetmiş İki Farz* ve *Dört İmam* adlı eserlerin müellifiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır⁵. Burada verilen bilgilerden her iki eserin de hakkında başka hiçbir bilgi bulunmayan Molla Hacı Kasab adlı kişi tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Eserin nerede ve kaç yılında yazıldığıyla ilgili bilgi mevcut değildir.

Eser toplamda 17 varaktan, başka bir ifadeyle 34 sayfadan oluşmaktadır. Her sayfada çoğunluğu 9 olmak üzere 8 ila 11 arasında değişen satır bulunmaktadır. Varaklar Latin rakamlarıyla işaretlenmiştir. Eserin orijinalinde sayfa numarası görülmemektedir. Dolayısıyla bu rakamlandırmanın kütüphane tarafından tasnif sırasında yapıldığı düşünülmektedir.

Eserin yazı çeşidi nestaliktir ve bu yazı yer yer bozulmaktadır. Yazma eser yazım geleneğinin bir sonucu olarak sayfa sonlarında diğer sayfanın ilk kelimesi yazılmıştır. Bu da eserin orijinalinde hiçbir sayfa numarasının bulunmadığını, karışıklığın bu kelimelerle önlendiğini göstermektedir.

Eserin çevriyazısında metne büyük ölçüde sadık kalınmaya çalışılmıştır. Varak, sayfa ve satır numaraları gösterilmiş, Arapça ibare, dua ve ayetler dipnotta anlamlandırılmıştır. Metnin Türkiye Türkçesine aktarımında hedef dil / lehçe / kültür merkezli aktarma metodu

¹ Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla [başlarım]. Şükür, âlemlerin Rabb’i olan Allah içindir.

² “Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: İlim talep etmek erkek [ve kadın] bütün Müslümanlara farzdır. Allah’ın elçisi doğru söyledi.”

³ Allah’ın selamı onun üzerine olsun.

⁴ Bk.; 10b/6, 7.

⁵ “Bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm, Molla Ḥālīḳ Ḳāśśābniñ kitabı bu turur. Her kişi meniñ dise ağzı ḳurur. Bu kitabda yetmiş iki farz hem bar turur. İmāmlarımızniñ tezkireleri hem bar turur. El-ḥamdu li’llāhi rabbi’l-‘Ālemīn, erraḥmāni’r-raḥīm, māliki yevmi’d-dīn. Şehrdeki Molla Ḥālīḳ Ḳāśśābniñ kitabı bu turur. Her kişi meniñ dise imes. Ağzı ḳurur, her kişi imes. Bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm.” Anlamı: Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla [başlarım]. Molla Halık Kasab’ın kitabı budur. Kim bu kitabın kendisine ait olduğunu söylerse ağzı kurur. Bu kitapta hem *Yetmiş İki Farz* adlı eser vardır hem de imamlarımızın tezkireleri vardır. Şükür, âlemlerin Rabb’i olan Allah içindir. O rahman ve rahimdir. Hesap ve ceza gününün sahibidir. Bu şehirdeki Molla Halık Kasab’ın kitabı budur. Kim bu kitap için benim derse yalan söyler. Ağzı kurur. Bu kitabın müellifi o değildir. Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla [başlarım].

kullanılmış, cümlelerin derin yapısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Gerektiğinde kaynak metinden sapmadan çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

Metnin sonuç bölümünde kelime gruplarını gösteren tabloda kısaltmalar kullanılmıştır. Bunlar şu şekildedir: “İsim Tamlaması” (İT), “Sıfat Tamlaması” (ST), “Sıfat-Fiil Grubu” (SFG), “Zarf-Fiil Grubu” (ZFG), “İsim-Fiil Grubu” (İFG), “Tekrar Grubu” (TG), “Edat Grubu” (EG), Bağlama Grubu” (BG), “Unvan Grubu” (UG), “Birleşik İsim Grubu” (BİG), “Sayı Grubu” (SG), “Birleşik Fiil Grubu” (BFG), “Kısaltma Grupları” (KG).

Çağatay Türkçesinin klasik sonrası devrinde (M. 1600 - 1921) yazıldığı düşünülen eserde yer alan kelime grupları ayrıntılı ve istatistiki olarak ele alınmış, bir bakıma müellifin kelime grupları boyutunda dil kullanımını gözler önüne serilmiştir. En sonda ise orijinal metnin tıpkıbasımı verilmiştir.

Metindeki kelime gruplarını esas alan dil incelemesi şu şekildedir:

1. Dil İncelemesi

Dil incelemesi kelime grupları özelinde gerçekleştirilmiştir. Metindeki kelime grupları belirlenmiş ve her gruba ilgili en fazla 10 örnek verilmiştir. Arapça ve Farsça tamlamalar incelemede dikkate alınmamış, tamlayanı düşmüş tamlamalar ise anlam özelliklerine göre belirtili veya belirtisiz isim tamlaması olarak kabul edilmiştir. Çağatay Türkçesinde ekleşmemiş durumdaki “tur-” fiiliyle yapılan unsurlar birleşik fiil olarak kabul edilmemiştir. Metinde tespit edilen kelime grupları ve örnekleri şu şekildedir:

1.1. İsim Tamlaması

İyelik ekini almış bir ismin aitlik, bulunma, sınırlandırma, belirtme vb. anlam bağlantısı içinde bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Grubun ana unsuru sonda yer alır. Birinci isim tamlayan, ikincisi ise tamlanan olarak adlandırılır. Tamlanan her zaman iyelik eklidir (Hatiboğlu, 1972: 11, 12; Delice, 2007: 37; Erkul, 2007: 7 - 9; Karaağaç, 2009: 172; Karaağaç, 2013: 486, 487; Özmen, 2013: 55, 56; Aktan, 2016: 9 - 11; Özkan vd., 2017: 19 - 22; Karahan, 2018: 42).

İsim tamlaması belirtili ve belirtisiz olmak üzere ikiye ayrılır⁶:

1.1.1. Belirtili İsim Tamlaması

Birinci ismin ilgi hâli ekini aldığı tamlama belirtili isim tamlamasıdır. Tamlayandaki isim anlamca belirli / bilindik bir isimdir. Belirtili isim tamlamasında unsurlar arasına başka kelimeler girebilir, tamlayan unsuru ayrıca belirtili isim tamlaması olabilir (Hatiboğlu, 1972: 12 - 14; Delice, 2007: 38; Erkul, 2007: 7 - 9; Karaağaç, 2009: 172; Altun, 2011: 18;

⁶ Bazı çalışmalarda “Takısız İsim Tamlaması / Eksiz Tamlama” (Hatiboğlu, 1972: 18 - 22; Hengirmen, 1999: 119, 120; Gencan, 2007: 201; Aktan, 2016: 13 - 15; Özkan vd., 2017: 31, 32), “Zincirleme İsim Tamlaması” (Hatiboğlu, 1972: 33, 34; Hengirmen, 1999: 119, 120; Delice, 2007: 39; Gencan, 2007: 206; Karaağaç, 2009: 173 - 176; Korkmaz, 2009: 275; Karaağaç, 2013: 488 - 491) şeklinde iki farklı isim tamlamasına daha rastlanmaktadır. Ancak bu sınıflandırma doğru değildir. Anlam bakımından belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki tür tamlama bulunmaktadır. “Takısız İsim Tamlaması” diye adlandırılan tamlama sıfat tamlaması, “Zincirleme İsim Tamlaması” olarak adlandırılan tamlama da bildirdiği anlama göre belirtili veya belirtisiz isim tamlaması olarak değerlendirilebilir.

Karaağaç, 2013: 487; Özmen, 2013: 56, 57; Aktan, 2016: 11, 12; Özkan vd., 2017: 22 - 28; Karahan, 2018: 43, 44). Bazı durumlarda tamlayanı düşebilir. Bu tamlamalarda anlamca belirlilik mevcutsa bunlar belirtili isim tamlaması altında ele alınabilir.

Metinde 122 adet belirtili isim tamlaması bulunmaktadır. Bunların 39 tanesi tamlayanı düşmüş, sadece tamlanan ile kurulmuş olan belirtili isim tamlamasıdır. Metinden seçilen örnekler şunlardır: *Allāhu Te‘ālāniñ haqqı* “Allah Teâlâ’nın hakkı” 14a/7; *bêş namāzniñ edāsi* “beş vakit namazın edası” 14a/3; *büy-ı ‘anberniñ, kızıl gülniñ yıdı* “amber kokusunun, kızıl gülün kokusu” 17a/4; *ëki secdeniñ arası* “iki secdenin arası” 12a/9 - 12b/1; *ëmitgen dāye analarınıñ bir lāğar kıotur tévesi* “emziren sütannesinin zayıf ve yara bere içinde bir devesi” 16b/4, 5; *in hazretiniñ yëte şıfatları* “bu hazretin yedi sıfatı” 16a/1; *ëriniñ emri* “kocasının emri” 15a/4; *Resūlu’llāhniñ emri* “Allah’ın elçisinin emri” 14b/8; *‘ulemā fuğahāniñ emri* “ulemanın ve fıkıhçıların emri” 15a/4, 5; *yahşı şıfat birle yād kıılmaқniñ hemmesi* “güzel ifadelerle anmanın hepsi” 5a/3,4.

1.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Tamlayan durumundaki ismin ilgi hâli ekini almadığı isim tamlamasıdır. Belirtisiz isim tamlaması belirsiz, genel bir nesneyi ve türü karşılar, Tamlayan ve tamlanan arasına başka bir unsur giremez. İki unsur arasındaki ilişki devamlıdır (Hatiboğlu, 1972: 15 - 18; Delice, 2007: 38; Erkul, 2007: 9; Karaağaç, 2009: 172, 173; Altun, 2011: 18; Karaağaç, 2013: 486, 487; Özmen, 2013: 57 - 59; Aktan, 2016: 12, 13; Özkan vd., 2017: 29, 30; Karahan, 2018: 44 - 47).

Metinde 15 adet belirtisiz isim tamlaması tespit edilmiştir. Şu tamlamalar örnek olarak gösterilebilir: *dāye anaları* “sütanneleri” 16a/7; 16b/4; *ettahiyyāt miqdārı* “tahiyyat duasını okuyacak kadar” 12a/4; farz bolmak sebebi “farz olmasının sebebi” 12b/3; *ëlik arқası* “el arkası” 10a/10; *ölüm işi* “ölüm işi” 15a/8; *‘ömr içi* “ömür içi” 3b/1; *taş arası* “taş arası” 16a/5; *zek‘āt malı* “zekât malı” 12b/7.

1.2. Sıfat Tamlaması

Bir ismin bir sıfatla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubuna denir. Ana unsur sonda bulunur, sıfat yardımcı unsurdur. Grubun sıfat kısmı tamlayan, isim kısmı ise tamlanandır. İsim de sıfat da tamlamada eksiz olarak yer alır (Hatiboğlu, 1972: 25 - 29; Delice, 2007: 30; Erkul, 2007: 6, 7; Karaağaç, 2009: 180 - 182; Altun, 2011: 19; Karaağaç, 2013: 496; Özmen, 2013: 67 - 74; Aktan, 2016: 17 - 21; Özkan vd., 2017: 34 - 40; Karahan, 2018: 48 - 52).

Metinde 132 adet sıfat tamlaması bulunmaktadır. Örnekleri şunlardır: *bëşinci şıfat* “beşinci vasıf” 16b/3; *cemī‘ Müselmān érenler* “bütün Müslüman erkekler” 2b/4, 5; *cemī‘ Müselmān mazlūmlar* “bütün Müslüman kadınlar” 2b/5; *kızıl gül* “kırmızı gül” 17a/4, 5; *қoyañ émcek* “içinde süt olmayan meme” 16b/2, 3; *mübārek kéysi* “mübarek giysi” 16b/9; *özge peğamberler* “başka peygamberler” 17a/6; *ol nërse* “o şey” 10b/2; *saқallıқ kişi* “sakallı kişi” 9a/2; *tāze émcek* “içinde süt olan meme” 16a/9.

1.3. Sıfat-Fiil Grubu

Bir sıfat-fiil ile buna bağlı tamlayıcılardan oluşan gruba sıfat-fiil grubu adı verilir. Ana unsur sıfat-fiildir ve grubun sonunda yer alır. Sıfat-fiil yargı bildirmez. Bu grup söz diziminde isim, sıfat ve zarf görevi yapar (Delice, 2007: 46; Erkul, 2007: 15, 16; Karaağaç, 2009: 137 - 139; Altun, 2011: 17; Karaağaç, 2013: 452 - 454; Özmen, 2013: 119 - 124; Aktan, 2016: 65 - 68; Özkan vd., 2017: 86; Karahan, 2018: 53, 54).

Metinde 4 adet sıfat-fiil grubu tespit edilmiştir. Bunların hepsi -GAn ekiyle kurulmuştur. Bunlar şunlardır: *ata anasınıñ şer‘i buyurğan* “ana babasının dini olarak emrettiği” 14b/8, 9; *hayızdın pāk bolğan* “hayızdan temizlenen” 10b/7; *kuşnı haqqını saqlağan* “kuşun hakkını koruyan” 14a/8; *nifāsdın pāk bolğan* “nifastan temizlenen” 10b/8, 9.

1.4. Zarf-Fiil Grubu

Bir zarf-fiil ile buna bağlı tamlayıcılardan oluşan gruba zarf-fiil grubu adı verilir. Ana unsur zarf-fiildir ve grubun sonunda yer alır. Zarf-fiil yargı bildirmez. Grup söz diziminde zaman, sebep, şart, tarz, karşılaştırma, bağlama vb. anlamlarda zarf tamlayıcısı işlevi görür (Delice, 2007: 46; Erkul, 2007: 16; Karaağaç, 2009: 140 - 142; Altun, 2011: 17; Karaağaç, 2013: 456; Özmen, 2013: 124; Aktan, 2016: 69; Özkan vd., 2017: 89 - 96; Karahan, 2018: 57 - 59).

Metindeki zarf-fiillerin toplamı 22’dir. Bunların 16 tanesi -p / -Ip / -Up, 2 tanesi -GUNCA, 1 tanesi -UrDA, 1 tanesi -GALL, 1 tanesi -GANLARIDA ekiyle kurulmuştur. Ayrıca Çağatay Türkçesinde zarf-fiil işleviyle kullanılan -DI + şahıs eki + irse yapısıyla da bir örneğe rastlanmıştır. Metinden seçilmiş örnekler şunlardır: *analarından vücūdlarına kēlgenleride* “annesinden doğduğunda” 16a/1, 2; *bēş namāznıñ edāsıda bērgeli* “beş vakit namazı eda etmek için” 14a/3, 4; *bir ‘amel kılip* “bir şey yaparak” 12a/7; *bir farz-ı ‘aynı tamāmığa yētgürüp bilmek* “bir farz-ı ayını iyice bilmek” 14b/4, 5; *hāzretni ol tēvege mindürdi ērse* “Peygamber’i o deveye bindirince” 16b/6; *her kişi özi edā kılmagunca* “herkes kendi yerine getirmediğe” 10a/8; *ēliklerini hōy kılip* “ellerini sıvazlayarak” 10a/9; *koturi ērip semirip* “yara bere içindeki devesi iyileşip irileşip” 16b/6, 7; *terk-i cimā‘ kılmak şubh-ı şādıkdın tā āfītāb olurgunca* “güneşin doğuş vaktinden batış vaktine kadar cinsel ilişkiyi terk etmek” 13a/5, 6, 7; *zek‘āt mālını bērürde veyā bölürde* “zekât malını verirken ya da bölüşürken” 12b/7.

1.5. İsim-Fiil Grubu

İsim-fiil grubu bir hareket ismiyle ona bağlı tamlayıcılardan oluşan kelime grubudur. İsim-fiil, -mAk, -mA, -Iş / -Uş ekleriyle yapılır. Ana unsur isim-fiildir ve grubun sonunda yer alır. İsim-fiil yargı bildirmez. İsim-fiil grubu söz diziminde isim görevi yapar (Delice, 2007: 45; Erkul, 2007: 15; Karaağaç, 2009: 139, 140; Altun, 2011: 17; Karaağaç, 2013: 454, 455; Özmen, 2013: 118; Aktan, 2016: 61, 62; Özkan vd., 2017: 83, 84; Karahan, 2018: 55, 56).

Metinde 82 adet isim-fiil grubu tespit edilmiştir. Bu isim fiil gruplarının 81 tanesi -mAk, 1 tanesi -Iş / -Uş ekiyle kurulmuştur. Örnekleri şunlardır: *ata anasınıñ şer‘i buyurğan emrini tutmağ* “ana babasının dini olarak emrettiği emri yerine getirmek” 14b/8, 9; *Hāzret-i*

Muhammed Resūlu'llāhniñ emrini tutmaq “Hazreti Muhammed Resulullah’ın emrini yerine getirmek” 14b/7, 8; *qarż-dār kişiniñ qarzını edā kılmak* “borçlu kişinin borcunu ödemek” 15a/7, 8; *mazlūm kişi ır kişiniñ haqqını saqlamak* “Kadının kocasının hakkını koruması” 14a/9; *namāzda bedenini pāk tutmaq* “namazda vücudunu temiz tutmak” 14a/1; *namāz-ı cenāzede ağırlarını sormak* “cenazede taziyede bulunmak” 9a/8; *pādişāhniñ emrini tutmaq* “padişahın emrini yerine getirmek” 15a/5, 6; *şabī bālīg boluş* “çocuğun akıl baliğ olması” 13b/8; *ṭāliblerğa ta’līm bėrmek* “öğrencilere eğitim vermek” 13a/8; *‘ulemā fuḫahanıñ emrini tutmaq* “âlimlerin ve fıkıhçıların emirlerini yerine getirmek” 15a/4, 5.

1.6. Tekrar Grubu

Anlamı güçlendirmek, pekiştirmek ifade gücünü artırmak, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı cinsten iki veya daha çok kelimenin arka arkaya getirilmesiyle oluşan gruba tekrar grubu denir. Tekrar grubu unsurları aynı olan, unsurları anlamca birbirine yakın ya da karşıt, sesleri birbirini çağrıştıran kelimelerle kurulur. Grup söz diziminde isim, sıfat, zarf ve fiil görevindedir (Hatiboğlu, 1972: 51; Hatiboğlu, 1981: 9; Delice, 2007: 31, 32; Erkul, 2007: 5; Karaağaç, 2009: 161; Altun, 2011: 20; Karaağaç, 2013: 476; Özmen, 2013: 75; Aktan, 2016: 27; Özkan vd., 2017: 44; Karahan, 2018: 60).

Metinde 2 adet tekrar grubu tespit edilmiştir. Bunlar şunlardır: *cönk cönk* “büyük büyük” 5b/3; *‘ulemā fuḫaha* “âlemler fakihler” 15a/4, 5.

1.7. Edat Grubu

Bir çekim edatı ve ona bağlı isim unsurundan oluşan kelime grubuna edat grubu adı verilir. Çekim edatı sonda, isim unsuru ise başta yer alır. Grup, söz diziminde sıfat, zarf ve isim görevi üstlenir (Hatiboğlu, 1973: 32, 33; Delice, 2007: 21, 22; Erkul, 2007: 13; Karaağaç, 2009: 142; Altun, 2011: 19, 20; Karaağaç, 2013: 459 - 467; Özmen, 2013: 100; Aktan, 2016: 33 - 36; Özkan vd., 2017: 60; Karahan, 2018: 62 - 64).

Metinde 27 adet edat grubu tespit edilmiştir. Örnekleri şunlardır: *Allāhu Te‘ālāniñ taḫdīri birle* “Allahu Teâlâ’nın takdiriyle” 6a/7; *farzdın bölük* “farzdan başka” 12b/6; *ḫolı için* “eli için, elini mesh etmek için” 11b/4; *mübārek kėysüleridin bölük* “mübarek giysilerinden başka” 16b/9; *nafaḫa-i ‘ayāl için* “ailenin geçimi için” 14b/3; *şabī bālīg boluşın ilgeri* “çocuk akıl baliğ olduktan sonra” 13b/8; *ta‘āmnıñ kuvveti birle* “yemeğin kuvvetiyle” 13b/4; *teyemmüm ėtmek için* “teyemmüm etmek için” 11b/2; *yaḫşı sıfat birle* “iyi bir şekilde, güzel ifadelerle” 5a/3; *zör bile* “zorla” 16b/1.

1.8. Bağlama Grubu

Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış iki veya daha fazla ismin oluşturduğu kelime grubudur. İsimler grubun kuruluşuna eşit olarak katılırlar. Grup söz diziminde isim, sıfat ve zarf görevi yapar (Delice, 2007: 20, 21; Erkul, 2007: 6; Karaağaç, 2009: 164, 165; Altun, 2011: 19; Karaağaç, 2013: 480; Özmen, 2013: 80, 81; Aktan, 2016: 56 - 61; Özkan vd., 2017: 102 - 106; Karahan, 2018: 65 - 67).

Metinde 32 adet bağlama grubu bulunmaktadır. Örnekleri şunlardır: *cemî' Müselmân érenler ve cemî' Müselmân mazlûmlar* “bütün Müslüman erkekler ve bütün Müslüman kadınlar” 2b/4, 5, 6; *fest ve bülend* “alçak ve yüksek” 8a/7; *fînhân ve âşikâra* “gizli ve açık” 6b/6; *gâh bir nevbet gâh éki nevbet* “ya bir ya da iki kere” 9b/6; *lâyık ve sezâ-vâr* “layık ve uygun” 3b/9; *rüşen ve karanğu* “aydınlık ve karanlık” 8b/3; *sünnet-i mü'ekkede ve sünnet-i zevâyide* “sünnet-i müekkede ve sünnet-i zevayide” 9b/2, 3; *yaşşılık ve yamanlık* “iyilik ve kötülük” 6a/6; *yırak ve yavuk* “uzak ve yakın” 8a/2; *zek'ât mâlını bérürde veyâ bölürde* “zekât malını vermede veya paylaştırmada” 12b/7.

1.9. Birleşik İsim Grubu

Bir varlığın özel ismi olarak bir araya gelen kelimelerin oluşturduğu gruptur. Grupta isimler eksiz olarak birleşir. İki veya daha fazla sayıda isme sahip özel isimler birleşik isim grubudur. Grup söz dizimi içinde isim görevinde kullanılır (Delice, 2007: 28; Karaağaç, 2009: 167; Altun, 2011: 20; Karaağaç, 2013: 481; Özmen, 2013: 109; Aktan, 2016: 26; Özkan vd., 2017: 42, 43; Karahan, 2018: 69, 70).

Metinde 5 adet birleşik isim grubuna rastlanmıştır: *Hafz-ı Buḥārî* “Hafız-ı Buhari” 3a/2; *Hazret-i İmâm-ı Yûsuf* “Hazreti İmam-ı Yusuf” 12b/1; *Hazret-i Muḥammed Muştafâ* “Hazreti Muhammed Mustafa” 2b/2, 3; *Hazret-i Muḥammed Resûlullâh* “Hazreti Muhammed Resulullah” 14b/8; 16b/7; *İmâm-ı Şâfi'î* “İmam-ı Şafî” 12b/1, 2.

1.10. Sayı Grubu

Türkçede sayılar tek kelime, sıfat tamlaması ve sayı grubu ile ifade edilir. Basamak sistemine göre sıralanan sayı isimleri topluluğuna sayı grubu denir. Grupta sayılar eksiz birleşir, küçük sayı sonda bulunur. Genellikle ana sayılar sıfat tamlaması, ara sayılar sayı grubudur. Grup söz diziminde isim ve sıfat görevi yapar (Delice, 2007: 29; Erkul, 2007: 12; Karaağaç, 2009: 155; Altun, 2011: 20, 21; Karaağaç, 2013: 470; Özmen, 2013: 108; Aktan, 2016: 53 - 55; Özkan vd., 2017: 96 - 98; Karahan, 2018: 72, 73)

Metinde 3 adet sayı grubuna rastlanmıştır: *on birinci* “on birinci” 12a/3; *on iki* “on iki” 11b/7; *on ikinci* “on ikinci” 12a/3, 4.

1.11. Birleşik Fiil Grubu

Türkçede bir isim veya fiile yardımcı fiillerden biri getirilerek oluşturulan fiile birleşik fiil denir. Grupta asıl öge isim olup önce, yardımcı fiil yardımcı ögedir ve sonra gelir⁷. Bunlar bir hareketi karşılar veya tasvir eder. Birleşik fiiller “isim + yardımcı fiil”, “fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil” ve “isim + fiil (deyimleşmiş)” olmak üzere üçe ayrılır (Hatiboğlu, 1972: 43 -

⁷ “fiil + zarf-fiil eki + tasvir fiili” kuruluşundaki birleşik fiiller de esasen “isim + yardımcı fiil” kuruluşundadır. Çünkü zarf-fiil ekleri eklendiği fiili geçici olarak isme dönüştürür. Ayrıca tasvir fiilleri de işlev olarak yardımcı fiil durumundadır. Karahan 2018’de “Diğer Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller” olarak ifade edilen birleşik fiiller de “isim + yardımcı fiil” kuruluşundadır; ancak bu gruptaki kelimelerden biri veya hepsi sözlük anlamlarını kaybetmiş ya da deyimleşmiştir. Bu tarz fiiller çeşitli çalışmalarda çeşitli şekillerde isimlendirilmişlerdir. Bk.; “Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller” (Karahan, 1997: 39); “Asıl Fiil ile Kurulan Fiil Öbekleri” (Delice, 2007: 27); “Deyim Biçiminde Öbekleşmiş Eylemler” (Gencan, 2007: 368); “İsim ile Fiil Birleşmesinden Oluşan (Deyimleşmiş Birleşik Fiiller)” (Aktan, 2016: 46); “Diğer Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller” (Karahan, 2018: 75).

45; Delice, 2007: 24, 25; Erkul, 2007: 11, 12; Karaağaç, 2009: 156; Altun, 2011: 20; Karaağaç, 2013: 471 - 476; Özmen, 2013: 88; Aktan, 2016: 43 - 48; Özkan vd., 2017: 66 - 82; Karahan, 2018: 73 - 79).

Metinde 100 adet birleşik fiil kullanılmıştır. Bunların 78'si "İsim + Yardımcı Fiil", 22'si "İsim + Fiil (deyimleşmiş)"den oluşmaktadır. "İsim + Yardımcı Fiil" ile ilgili örnekler şunlardır: *fermān kıl*- "ferman buyurmak" 2b/3, 4; *naşib bol*- "nasip olmak" 3b/5; *sākit bol*- "düşmek, ortadan kalkmak" 9a/6, 7; *niyet et*- "niyet etmek" 11b/1; *yād kıl*- "yād etmek" 5a/2. "İsim + Fiil (deyimleşmiş) ile ilgili örnekler şunlardır: *becā keltür*- "yerine getirmek" 3a/5; *īmān keltür*- "iman etmek" 5b/6, 7; *namāz öte*- "namaz kılmak" 3a/3; *şerik keltür*- "şirk koşmak" 7a/6; *ta'līm ber*- "öğretmek" 13a/8.

1.12. Kısaltma Grupları

Kelime grupları ve cümlelerden yıpranma, eksiltme ve kalıplaşma yoluyla meydana gelen kelime gruplarıdır. Bunlar daha çok isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarından kısalmıştır. Kısaltma gruplarının "yönelme", "bulunma", "ayrılma", "isnat", "yükleme", "vasıta", "ilgi", "eşitlik" olmak üzere çeşitli türleri vardır (Erkul, 2007: 17; Karaağaç, 2013: 458 - 467; Özmen, 2013: 141; Aktan, 2016: 70 - 79; Özkan vd., 2017: 107 - 113; Karahan, 2018: 79 - 84).

İncelediğimiz metinde 4 adet bulunma grubu ile 3 adet ayrılma grubu tespit edilmiştir. Diğer kısaltma grubu türlerine rastlanmamıştır.

1.12.1. Bulunma Grubu

Bulunma hâli ekini almış bir ismin diğer isimle kurduğu kelime grubudur. Sıfat tamlamasına benzer. Birinci isim ikinci ismi niteler (Delice, 2007: 42; Karaağaç, 2009: 147; Altun, 2011: 16; Karaağaç, 2013: 461; Özmen, 2013: 113; Aktan, 2016: 74, 75; Özkan vd., 2017: 108; Karahan, 2018: 82).

Metinde 4 adet bulunma grubu tespit edilmiştir: *guslde farz* "gusülde farz" 11a/3; *rūzede farz* "oruçta farz" 13a/3; *hac tavāf kılmağda farz* "hacda farz" 14a/4; *teyemmümde farz* "teyemmümde farz" 11b/1.

1.12.2. Ayrılma Grubu

Ayrılma hâli ekini almış bir ismin diğer isimle kurduğu kelime grubudur (Delice, 2007: 40, 41; Karaağaç, 2009: 148; Altun, 2011: 16, 17; Karaağaç, 2013: 462; Özmen, 2013: 114; Aktan, 2016: 75, 76; Özkan vd., 2017: 108; Karahan, 2018: 82).

Metinde 3 adet ayrılma grubu tespit edilmiştir: *dirhem-i şer'îdin ziyāde* "şeriat usullerine göre belirlenen miktardan daha fazla" 11a/1; *farzın bölük* "farzdan başka" 12b/6; *mağşūd bu 'ilmdin* "bu ilimden maksat" 2b/6, 7.

2. Metnin Çevriyazısı

Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm⁸

[2b] ⁽¹⁾ -kāle'n-nebiyyu 'aleyhi's-selām, talebu'l-'ilmi ferīzatun 'alā kulli ⁽²⁾ muslimin ve muslimetin, şadaқа yā resūlu'llāh-⁹ Ya'ni Ḥazret-i ⁽³⁾ Muḥammed Muştafā -şalla'llāhu 'aleyhi vesellem-¹⁰ fermān kılıp⁽⁴⁾ durlar ki 'ilm taleb kılmağlık farzdur cemī' Müselmān ⁽⁵⁾ érenlerğa ve cemī' Müselmān mazlūmlarğa ve cemī' ⁽⁶⁾ Müselmān ve āzād bendelerğa. Ammā maqşūd bu 'ilm⁽⁷⁾ din tört 'ilm turur. Evvel Ḥudāy-ı Te'ālāni bir ⁽⁸⁾ bilmeklik turur. Ekinçi 'ilm namāz turur. Üçünçü ⁽⁹⁾ 'ilm rüze turur. Törtünçü ḥayz ve nifās turur. [3a] ⁽¹⁾ Bu 'ilmlemi bilmeklik cemī' Müselmānlarğa ⁽²⁾ lāzım turur. Ammā Ḥafz-ı¹¹ Buḥārī -raḥmetu'⁽³⁾llāhi 'aleyh-¹² aytıpdurlar ki "Her kim namāz ötese ⁽⁴⁾ anca kim namāznıñ içinde farz turur anı ⁽⁵⁾ becā keltürse lēkin ol farz⁽⁶⁾niñ atımı bilmese anıñ namāzı dürüst ⁽⁷⁾ émes." depdürler. Anıñ üçün ⁽⁸⁾ bu kitābğa *Muḥimmātu'l-Muslimīn* at ⁽⁹⁾ koyıldı. Alta farz: evvel kelime-i tayyibe[3b]⁽¹⁾ni bilmeklik, ekinçi 'ömr içinde bir merātibeyi aytmaklık, ⁽²⁾ onunçı her künde oqumağlık, törtünçü ma'nisini ⁽³⁾ bilmeklik, beşinçü Ḥudāy-ı Te'ālāniñ ğazabıdın ⁽⁴⁾ kırtulmağlık ve raḥmetidin ümīd-vār bolmağlık ⁽⁵⁾ altınçı Ḥudāy-ı Te'ālāniñ şenāsi naşib bolsa ⁽⁶⁾ bu dünyādın āḥiretge aytmeklik turur. ⁽⁷⁾ Kelime-i tayyibe -lā ilāhe illa'llāh, muḥammedu'r-resūlu'llāh-¹³. ⁽⁸⁾ Ya'ni yoğtur hiç Ḥudāy kim tafınmağğa ⁽⁹⁾ lāyık ve sezā-vār bolğay. Meger Allāhu Te'ālā [4a]⁽¹⁾ ma'būd-ı ber-ḥağ ve ḥudāvend-i muḥlağdur. Kelime-i şehādet ⁽²⁾ -eşhedu en lā ilāhe illa'llāh ve eşhedu enne ⁽³⁾ muḥammeden 'abduhu ve resūlih-¹⁵. Ya'ni güvāhlik bēredürmen ⁽⁴⁾ muña kim yoğtur hiç Ḥudāy kim tafınmağğa lāyık ⁽⁵⁾ ve sezā-vār bolğay. Meger Allāhu Te'ālā ma'būd-ı ⁽⁶⁾ ber-ḥağ ve ḥudāvend-i muḥlağdur. Ya'ni güvāhlik ⁽⁷⁾ bēredür muña kim Muḥammed Ḥudāy-ı Te'ālāniñ bende⁽⁸⁾sidür ve ber-ḥağ peğamberidür. Kelime-i tevḥid ⁽⁹⁾ -lā ilāhe illa'llāh-¹⁶. Ya'ni yoğtur hiç Ḥudāy kim ⁽¹⁰⁾ tafınmağğa lāyık ve sezā-vār bolğay. Meger [4b] ⁽¹⁾ Allāhu Te'ālā ma'būd-ı ber-ḥağ ve ḥudāvend-i muḥlağdur. ⁽²⁾ -vaḥdehu-¹⁷. Ya'ni yeke ve yegānedür. Allāhu Te'ālā ⁽³⁾ -lā şerīke leh-¹⁸. Ya'ni yoğtur şerik Allāhu Te'ālāğa. ⁽⁴⁾ -lehu'l-mulku ve lehu'l-ḥamdu-¹⁹. Ya'ni Allāhu Te'ālāğadır ⁽⁵⁾ pādişālık. Allāhu Te'ālāğa cemī' sipās u sitāyiş. ⁽⁶⁾ -yuḥyi ve yumit-²⁰. Ya'ni tirilmekni ve ölmekni ḥağ ⁽⁷⁾ kılğuçı oldur. -ve huve ḥayyun lā yemūt-²¹. Ve hāl-i ān ki ⁽⁸⁾ ol Allāhu Te'ālā tirikdür, ölmes. -bi-yedihi'l-ḥayr-²². ⁽⁹⁾ Ya'ni anıñ éligide ve taşarrufıdadur yaḥşı ve yamanlık. ⁽¹⁰⁾ -ve huve 'alā kulli şey'in ḳadīr-²³. Ya'ni Allāhu Te'ālā [5a] ⁽¹⁾ hemme nēmersege tūvānādur. Kelime-i temcīd -

⁸ "Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla [başlarım]".

⁹ "Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: İlim talep etmek erkek ve kadın bütün Müslümanlara farzdır. Allah'ın elçisi doğru söyledi."

¹⁰ Allah'ın selamı onun üzerine olsun.

¹¹ "Ḥafız-ı Buḥārī" olmalıdır.

¹² Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.

¹³ Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammet onun kulu ve elçisidir.

¹⁴ Sayfanın üst kenarında sonradan yazıldığı anlaşılan "Muḥammed Ḥudāy-ı Te'ālāniñ ber-ḥağ peğamberidür. 'Muḥammed Allāhu Te'ālā'nın hak peygamberidir.'" ifadesi bulunmaktadır.

¹⁵ Ben şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammet onun kulu ve elçisidir.

¹⁶ Allah'tan başka ilah yoktur.

¹⁷ O tektir.

¹⁸ Onun (Allah'ın) ortağı yoktur.

¹⁹ Mülk onundur, hamt ona aittir.

²⁰ O diriltendir ve öldürendir.

²¹ Allah, ezeli ve ebedi hayat sahibidir; ölümden ve fenadan münezzehtir.

²² Her hayır onun elindedir.

²³ Ve o her şey kadirdir.

subhāna'llāh-²⁴. Ya'ni ⁽²⁾ pāklik birle yād kıladurmēn Allāhu Te'ālānı ⁽³⁾ ve -elḥamdu li'llāh-²⁵. Ya'ni yaḥşı şıfat birle yād ⁽⁴⁾ kılmaknıñ hemmesi Allāhu Te'ālāğadur ve -lā⁽⁵⁾ ilāhe illa'llāh-²⁶. Ya'ni yok turur hiç Ḥudāy kim ta⁽⁶⁾ pınmaķığa lāyık ve sezā-vār bolğay. Meger Allāhu ⁽⁷⁾ Te'ālā ma' būd-ı ber-ḥaḳ ve ḥudāvend-i muṭlaḳdur. ⁽⁸⁾ Ve -allāhu ekber-²⁷. Ya'ni Allāhu Te'ālā uluğraḳ⁽⁹⁾ dur hemmedin. -lā ḥavle ve lā kuvvete illā bi'llāh[5b]⁽¹⁾ i'l-⁽²⁾ aliyyi'l-⁽³⁾ azīm-²⁸. Ya'ni yoktur hiç çāre ⁽²⁾ ve hiç kuvvet güneh yanmaḳğa. Meger Allāhu Te'ālānıñ ⁽³⁾ 'ināyēti birledür. Cōnk cōnkdür. İmān-ı ⁽⁴⁾ mücmel -āmentu bi'llāhi kemā huve bi-esmāihi ⁽⁵⁾ ve şıfātihi ve ḳultu cemī' aḳkāmihı-²⁹. İmān-ı ⁽⁶⁾ mufaşşal -āmentu bi'llāh- Ya'ni imān keltür ⁽⁷⁾ düm Allāhu Te'ālāğa. -ve melā'iketihı-³⁰. Ya'ni ⁽⁸⁾ imān keltürdüm Allāhu Te'ālānıñ ferişte⁽⁹⁾leriğa. -ve kutibihı-³¹, ya'ni imān keltürdüm [6a] ⁽¹⁾ Allāhu Te'ālānıñ cemī' kitāblarığa. -ve resūlihı-³². ⁽²⁾ Ya'ni imān keltürdüm Allāhu Te'ālānıñ ⁽³⁾ cemī' peğamberleriğa. -ve'l-yevmi'l-āḥiri-³³. Ya'ni ⁽⁴⁾ imān keltürdüm Allāhu Te'ālānıñ ⁽⁵⁾ kıyāmet künine. -ve'l-ḳaderi ḥayrihi ve şerrihi ⁽⁶⁾ mine'llāhi te'ālā-³⁴. Ya'ni yaḥşılık ve yaman⁽⁷⁾lık Allāhu Te'ālānıñ taḳdīri birle⁽⁸⁾dür. -ve'l-ba'su ba'de'l-mevt-³⁵. Ya'ni ölmek ⁽⁹⁾ ḥaḳ, ölgendin keyin tirilmek ḥaḳdur. [6b] ⁽¹⁾ Kelime-i istiğfār, -estağfiru'llāhi te'ālā min kulli ⁽²⁾ zenbin eznebehu 'ameden mute'ammiden ev ḥaṭā'en-³⁶. ⁽³⁾ Ya'ni mağfıret tileydürmēn Allāhu Te'ālādın ⁽⁴⁾ her günāhım için kim kılgan bolğaymēn ol günehni ⁽⁵⁾ ḳaşd ihtiyār birle yā ḥaṭālik birle sırran ⁽⁶⁾ ve 'alāniyyeten ya'ni finhān ve āşikāra. ⁽⁷⁾ -ve etūbu ileyhi mine'z-zenbi ellezı a'lem-³⁷. ⁽⁸⁾ Ya'ni tevbe kıladurmēn ol günehlerdin ki ⁽⁹⁾ bilmeydürmēn. -inneke ente 'allāmu'l-[7a]⁽¹⁾ guyüb-³⁸. Ya'ni sēnsin ḡayblernı bilgüci. ⁽²⁾ Kelime-i redd-i küfr, -allāhumme innı e'uzu bike min ⁽³⁾ en uşrike bike şey'en ve ene a'lem-³⁹. Ya'ni ⁽⁴⁾ Ḥudāyā, Ḥudāvendā! Be-taḥḳıḳ fenā tiley⁽⁵⁾dürmēn ve ilticā keltüredürmēn ⁽⁶⁾ sēne şerik keltürmekdin sēne ⁽⁷⁾ nēmerseni ve ḥāl-i ān ki mēn bilmegeymēn. ⁽⁸⁾ -estağfiruke limā lā a'lem-⁴⁰. Ya'ni mağfıret ⁽⁹⁾ tileydürmēn sēndin ol nēmerse kim [7b] ⁽¹⁾ bilmeydürmēn. -inneke ente 'allāmu'l-guyüb-⁴¹. ⁽²⁾ Ya'ni be-taḥḳıḳ sēn ḡayblarnı pilgüci ve -eḳul ⁽³⁾ ḳavli lā ilāhe illa'llāh, muḥammedu'r-resūlu'llāh-⁴². ⁽⁴⁾ Ya'ni aytadurmēn bu ḳavlnı ki -lā ilāhe ⁽⁵⁾ illā'llāh, muḥammedu'r-resūlu'llāh- Ḥudāy-ı Te'ālā⁽⁶⁾nı neçe şıfat birle tanursın? Evvel ⁽⁷⁾ ḳadım. Hemişe bar turur ki anıñ barlıḳığa ⁽⁸⁾ iftidā yoḳ. Ékinci ḥayy. Ya'ni tirikdür kim [8a] ⁽¹⁾ anıñ tiriklikige intihā yoḳ. Üçünçü ⁽²⁾ 'ilm, dānāydu kim kiçik yıraḳ ve yavuḳ, ⁽³⁾ rüşen ḳarañġu anıñ 'ilmide yeksāndur. ⁽⁴⁾ Törtünçü ḳādir. Ya'ni tüvānāydu ki ⁽⁵⁾ hiç nēmerse anıñ ḳudretidin taşḳarı ⁽⁶⁾ ēmes. Bēşinçü sem'. Ya'ni işitgüci⁽⁷⁾dür ki fest ve bülend, yıraḳ ve yavuḳ ⁽⁸⁾ anıñ eşitmeġide yeksān

²⁴ Allah noksan sıfatlardan uzaktır.

²⁵ Hamt, Allah'adır.

²⁶ Allah'tan başka ilah yoktur.

²⁷ Allah en büyüktür.

²⁸ Güç ve kuvvet yalnızca yüce ve büyük olan Allah'a aittir.

²⁹ Ben Allah'a bütün isimleriyle, sıfatlarıyla ve hükümleriyle birlikte ima ettim.

³⁰ Ve meleklerine.

³¹ Ve kitaplarına.

³² Ve elçisine.

³³ Ve ahiret gününe.

³⁴ Ve kadere, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine.

³⁵ Ölümünden sonra dirilmeye.

³⁶ Bilerek ya da bilmeyerek yapmış olduğum her günahım için Allahu Teâlâ'dan af diliyorum.

³⁷ Ve günahlarıma tövbe ederim. O en iyi bilendir.

³⁸ Gaybları bilen sensin.

³⁹ Allah'ım! Şüphesiz ben bilerek herhangi bir şeyi şirk koştuktan sana sığınırım.

⁴⁰ Bilmeyerek işlemiş olduğum hatalarıma bağışlanmasını dilerim.

⁴¹ Şüphesiz ki bütün gaybları ancak sen bilirsin.

⁴² "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir." cümlesini söylerim.

berâberdür. **[8b]** ⁽¹⁾ Altıncı başîr. Ya'ni fenâyîdür kim anîñ körmeğige ⁽²⁾ köz hâcet emes. Anîñ körmeğide yırak ⁽³⁾ ve yavuk, rüşen ve çarañgu berâberdür. Mes'ele-i namâz ⁽⁴⁾ ötemekge tahâret şartdur. Tahâretde ⁽⁵⁾ farz törtdür. Evvel yüzini yumağ. Ekinçi ⁽⁶⁾ kolını ceynigi birle koşup yumağ. ⁽⁷⁾ Üçünçi başîñ tört hissesiniñ ⁽⁸⁾ bir hissesige mesh kılmağ. Törtünçi ⁽⁹⁾ eki ayağını uşşuğı birle koşup **[9a]** ⁽¹⁾ yumaklık. Bu tört farz sağalsız kişige; ⁽²⁾ ammâ sağallık kişilerge sağalını mesh kılmağ. ⁽³⁾ Mes'ele-i ahkâm bu andağ farzlardur ki namâz, rûze, ⁽⁴⁾ hac, zek'ât ve ğusl-i cenâbet farz-ı 'ayn; ammâ ⁽⁵⁾ farz-ı kifâye oldur ki cemâ'atniñ içidin ⁽⁶⁾ bir kişi edâ kılsa hemmesiniñ gerdânıñ sâķıt ⁽⁷⁾ bolur. Andağ kim cevâb-ı selâm, cevâb-ı 'atse, ⁽⁸⁾ namâz-ı cenâzede ağırlarını sormağ ⁽⁹⁾ bu işlerni cem'iyetde biri edâ kılsa **[9b]** ⁽¹⁾ hemmesiniñ gerdânıñ sâķıt bolur. ⁽²⁾ Sünnet eki kısımdır. Sünnet-i mü'ekkede ve sünnet-i ⁽³⁾ zevâyide. Sünnet-i mü'ekkede Hâzret-i Muhammed ⁽⁴⁾ -şalla'llâhu 'aleyhi vesellem- merâm kılğan bolğaylar. ⁽⁵⁾ Sünnet-i zevâyide Hâzret-i Pegamber hemme kılmağan ⁽⁶⁾ bolğaylar. Gâh bir nevbet gâh eki nevbet ⁽⁷⁾ kılğan bolğaylar. Ammâ ehl-i selefler ⁽⁸⁾ kılğan bolğaylar. Ahkâm-ı şerî'at sêkiz⁽⁹⁾dür. Evvel farz. Ekinçi vâcib. Üçünçi **[10a]** ⁽¹⁾ sünnet. Törtünçi müsteħab. Bêşinçi helâl. Altınçı ⁽²⁾ harâm. Yétinçi mubâh. Sêkizinçi mekrûh. Ya'ni farz ⁽³⁾ ol ki delîl-i kat'iyet birle şâbit bolğay. ⁽⁴⁾ Her kim becâ keltürse şevâbdur. Eger terk kılsa ⁽⁵⁾ 'azâbığa münkir bolsa kâfir bolur. -ne'uzu bi'llâhi ⁽⁶⁾ min zâlike-⁴³ Farz eki kısımdır. Biri farz-ı ⁽⁷⁾ 'ayn, biri farz-ı kifâye. Farz-ı 'ayn oldur ki ⁽⁸⁾ her kişi özi edâ kılmağunça gerdânıñ ⁽⁹⁾ sâķıt bolmas. Êliklerini hây kılıp ⁽¹⁰⁾ Êlik arkasını üstün kılıp sıylamağ **[10b]** ⁽¹⁾ Ya'ni aralamaklık farz turur. Muhtaşar imân budur ki ⁽²⁾ aytğay. Bende ol nêrsege emr kılıpdur. Allâhu ⁽³⁾ Te'âlâ nehy kılıpdur. Ol nêrse bizlerge ⁽⁴⁾ köñli birle ve ikrâr kılsa tili birle boladur. ⁽⁵⁾ Ol kişiniñ imâni şâhîh. 'Inde's-şer'î tört ⁽⁶⁾ kısım istincâh farzdur. Evvel cünüb kişiniñ ⁽⁷⁾ istincâh kılmağı. Ekinçi hayzın pāk bolğan ⁽⁸⁾ mazlümniñ istincâh kılmağı. Üçünçi nifâs⁽⁹⁾dın pāk bolğan mazlümniñ istincâh kılmağı. **[11a]** ⁽¹⁾ Törtünçi mevzu' -ı istincâ[h]da dirhem-i şer'îdin ziyâde ⁽²⁾ necâset bolsa andağ kişiniñ istincâ[h] kılmağı ⁽³⁾ farzdur. Ğuslde farz üçdür. Evvel ⁽⁴⁾ ağızını yumağ. Ekinçi burunını yumağ. Üçünçi ⁽⁵⁾ hemme bedenini alapsız yumağ. Ğusl farz bolmağ⁽⁶⁾niñ sebebi bêşdür. Evvel hatuna mülâkât ⁽⁷⁾ bolmağ. Ekinçi zevk birle âb-ı menî çıkmak. Üçü⁽⁸⁾nçi ihtilâm bolmağ. Törtünçi hayzın ⁽⁹⁾ pāk bolmağ. Bêşinçi nifâsın pāk bolmağ. **[11b]** ⁽¹⁾ Teyemmümde farz törttür. Evvel niyet. Niyet êttim ⁽²⁾ teyemmüm etmek için tâ namâzım meñe mubâh olsun. ⁽³⁾ Ekinçi hâk-i pāk. Üçünçi kolını bir soğmağ yüzini ⁽⁴⁾ için. Törtünçi bir soğmağ kolu için ceynigi⁴⁴ pile. ⁽⁵⁾ Cünübniñ tahâreti niyyeti kifâye kıladur. Nişâbda ⁽⁶⁾ -'aleyhi'l-fetvâ-⁴⁵ depdür. Hidâyede -huve's-şâhîh-⁴⁶ ⁽⁷⁾ depdür. Namâzda on eki farz -müttefeķun 'aleyh-⁴⁷ ⁽⁸⁾ depdür. Evvel âb-ı pāk. Ekinçi cây-ı pāk. **[12a]** ⁽¹⁾ Üçünçi libâs-ı pāk. Törtünçi vaķt. Bêşinçi kıble. Altınçı ⁽²⁾ niyet. Yétinçi tekbîr-i tahrîme. Sêkizinçi kıyâm. Tokuzinçi ⁽³⁾ kırâ'at. Onunçi rükû'. On birinçi sücûd. On ⁽⁴⁾ ekinçi ka'de-i âhirde ettaħiyyât miķdârı o⁽⁵⁾lturmağ. Setr-i 'avret hem farzdur -müttefeķun 'aleyh-. ⁽⁶⁾ Ve farz-ı hilâfiyye bêşdür. Evvel tertîb, ekinçi ⁽⁷⁾ bir 'amel kılıp namâzdın çıkmak. Üçünçi rükû'⁽⁸⁾da sücûdda arâm almağ. Törtünçi rükû'dın ⁽⁹⁾ yanıp öre turmağ. Bêşinçi eki secde**[12b]**⁽¹⁾niñ arasında olturmağ. Hâzret-i İmâm-ı Yûsuf ve İmâm-ı ⁽²⁾ Şâfi'î -raziya'llâhu 'anh-⁴⁸niñ mezhebleride farz⁽³⁾dur. Zek'ât farz bolmağ sebebi şartı yêtedür. Evvel ⁽⁴⁾ azâdlık. Ekinçi belâgat. Üçünçi 'aql. Törtünçi ⁽⁵⁾ İslâm. Bêşinçi nişâb. Altınçı bir yıl ötmek. ⁽⁶⁾ Yétinçi farzdın bölük şâhîb-i nişâb ⁽⁷⁾ bolmağ. Zek'ât mālını bêrürde

⁴³ Bundan Allah'a sığınırız.

⁴⁴ Dirsek.

⁴⁵ Hüküm değeri güçlü bir fetva çeşididir.

⁴⁶ Hüküm değeri "el-assah"dan düşük olan, ancak diğer hükümlere göre güçlü olan fetva çeşididir.

⁴⁷ Üzerinde birleşilen.

⁴⁸ Allah ondan razı olsun.

veyā bölürde ⁽⁸⁾ zek^vatnı niyet kılmak farzdur. Zek^vatnı ⁽⁹⁾ maşrafıge birmek farzdur. Maşrafı zek^vat hem yetedür. [13a] ⁽¹⁾ Evvel fakır. Ekinçi miskın. Üçünçi ‘amil-i zek^vat. ⁽²⁾ Törtünçi mekâtib. Bêşinçi qarz-dâr. Altınçi maqtû‘u⁽³⁾l-guzât. Yétinçi ibn-i sebîl. Rûzede farz ⁽⁴⁾ ücdür. Evvel niyet. Ekinçi yemeslik ve ⁽⁵⁾ içmeslik. Üçünçi terk-i cimâ‘ kılmak ⁽⁶⁾ şubh-ı şâdıkdın tâ âfitâb oltur⁽⁷⁾ğunça. ‘İlm, farz-ı ‘ayndur. Kesb kılmak ⁽⁸⁾ hem farzdur. Tâliblerğa ta‘lim birmek farz. [13b] ⁽¹⁾ Yemekde dört farz... Evvel helâl yemek. Ekinçi ⁽²⁾ rızqını Hudây-ı Te‘âlânın bilmek. Üçünçi ⁽³⁾ Hudây-ı Te‘âlânın kismetige rāzî bolmak. ⁽⁴⁾ Törtünçi ta‘amniñ kuvveti birle ma‘şiyet kılmak⁽⁵⁾slık. İ‘tikād-ı haqni kitābu’llāh ve sünnet-i ⁽⁶⁾ resūlu’llāhdın alıpdur. Farz-ı ‘aynlarge ⁽⁷⁾ ‘amel kılmakğa hemme mü‘minlerge tevfiq ⁽⁸⁾ ‘atā kılgay. Şabî bâliğ boluşın ilgeri farz: [14a] ⁽¹⁾ Hudây-ı Te‘âlânı tunumaq. Namāzda bedenini pāk tutmaq. ⁽²⁾ Bir farz, ötüküge qolnıñ üç aşabı‘leriniñ ⁽³⁾ miqdāriçe mesh kılmak. Bir farz, bês namāznıñ edāsıda ⁽⁴⁾ bērgeli kazā bolsun. Ba‘zısı hac tavāf kılmakda ⁽⁵⁾ farz ücdür. Evvel ihrām bağlamaq. Ekinçi ⁽⁶⁾ ‘arafatığa hāzır bolmaq. Üçünçi Ka‘beni ziyāret ⁽⁷⁾ kılmak. Bir farz Allāhu Te‘âlânın haqqını saklamaq. ⁽⁸⁾ Quşni haqqını saklağanrı ri‘āye kılmak. Ekinçi ⁽⁹⁾ mazlūm kişi er kişiniñ haqqını saklamaq. Du‘ā [14b] ⁽¹⁾ kılmakda üç farz: Evvel imān-ı şābitlikğa, ekinçi pādīşāh⁽²⁾largā, üçünçi ata anasığa du‘ā kılmak. Üç farz: Evvel ⁽³⁾ helâl yemek. Ekinçi nafaqa-i ‘ayāl üçün kimersenı hācet⁽⁴⁾din çıkarmak. Üçünçi kesb kılmak. Bir farz-ı ‘aynı ⁽⁵⁾ tamāmığa yētgürüp bilmek. Üçünçi pādīşāh-ı İslāmğa ⁽⁶⁾ dest-i yārılıq gāzātde yāverlik kılmak. Ve yēne bês farz: ⁽⁷⁾ Evvel Hudây-ı Te‘âlânın emrini tutmaq. Ekinçi Hāzret-i ⁽⁸⁾ Muḥammed Resūlu’llāhın emrini tutmaq. Üçünçi ata ⁽⁹⁾ anasınıñ şer‘i buyurğan emrini tutmaq. Törtünçi [15a] ⁽¹⁾ üstād-ı muvāfıknıñ emrini tutmaq. Bêşinçi farz: ⁽²⁾ Tāriqası birle gısl kılmak. Bir farz: Kāfir kim ⁽³⁾ Müselmān bolsa gısl kılmak. Üç farz ⁽⁴⁾ mazlūm kişi eriniñ emrini tutmaq. Ekinçi ‘ulemā ⁽⁵⁾ fuqahaniñ emrini tutmaq. Üçünçi pādīşāhın ⁽⁶⁾ emrini tutmaq. Üç farz: Mazlūm kişige er kişi ⁽⁷⁾ setr kılmak. Ekinçi qarz-dâr kişiniñ qarz[ı]nı ⁽⁸⁾ edā kılmak. Bir Müselmānğa ölüm işi fişe ⁽⁹⁾ kelse halāş kılışnıñ ‘ilacı bolsa miqdāriçe [15b] ⁽¹⁾ sa‘y kılmak. Müdde‘i, ‘aleyhde ‘iddi‘ā kılsa şāyed ⁽²⁾ şehādet aygıl dese taleb kılsa şehādet aytmaq ⁽³⁾ farzdur. Hāzret-i Peğamberim yēte atları. Evvelkı atları ⁽⁴⁾ Tāhā. Ekinçi atları Yāsın. Üçünçi atları ⁽⁵⁾ Ebu’l-Qāsım. Törtünçi atları Aḥmed. Bêşinçi ⁽⁶⁾ atları Maḥmūd. Altınçi atları Muḥammed. Yétinçi atları ⁽⁷⁾ Ėmīn turlar. Tört kuşakları. Evvel H^vāce ⁽⁸⁾ ‘Abdu’llāh. Ekinçi H^vāce ‘Abdu’l-muḥḥalib. Üçünçi ⁽⁹⁾ H^vāce Hāşim. Törtünçi H^vāce ‘Abdu’l-menāf. [16a] ⁽¹⁾ İn hāzretniñ yēte şıfatları: Analarındın ⁽²⁾ vücūdlarığa kēlgenleride mübārek başları ⁽³⁾ tüşürüklük ve haḥne kılmaklık. Ekinçi şıfat⁽⁴⁾ları mübārek qollarıda ‘avretlerini tutup ⁽⁵⁾ tüştiler. Üçünçi şıfatları taş arasındın ⁽⁶⁾ ḥurmā feydā bolup fi’l-hāl fişti. Törtünçi şıfat⁽⁷⁾ları emitedürğan dāye analarınıñ oñ ⁽⁸⁾ emceksi qoyañ erdi. Sol emceksi tāze ⁽⁹⁾ erdi. Her çende “Tāze emcekkini emitey.” [16b] ⁽¹⁾ dēdi. Onamay oñ emcekni zōr pile tartıp ⁽²⁾ emdiler. Mübārek ağızlarınıñ berekātındın qoyañ ⁽³⁾ emcekige sūt feydā boldı. Bêşinçi şıfatları ⁽⁴⁾ emitgen dāye analarınıñ bir lāğar qotur ⁽⁵⁾ tēvesi bar erdi. Qopsa tayalmas erdi. ⁽⁶⁾ Hāzretni ol tēvege mindürdi erse qoturı ⁽⁷⁾ erip semirüp tūvānā boldı. Altınçi Hāzret-i Muḥammed Resūlu’llāhda ⁽⁸⁾ fit bolmas. Fişe-çibin qonalmas. Qaş, kirfik, saqal ⁽⁹⁾ burut mübārek kēysüleridın bölük mekrūhāt, tük bedenleride ⁽¹⁰⁾ yoq erdi. Yol yōrseler sāyeleri yērgē tüşmes ve izleri ⁽¹¹⁾ yērgē ornamas erdi. Yol yōrseler bir pārça bulut [17a] ⁽¹⁾ başlarıda sāye kıılır erdi. Bêşinçi fişāb ⁽²⁾ kılsalar fişāblarını yēr quyığa tartıp alur ⁽³⁾ erdi. Fişāblarını yēne kişi kōrmes ⁽⁴⁾ erdi. Ya‘ni sol yērde būy-ı ‘anberniñ kızıl ⁽⁵⁾ gülniñ yıdı kēlür erdi. Bu şıfatlar ⁽⁶⁾ in hāzretde bar erdi. Özge peğamberlerde ⁽⁷⁾ yoq erdi. /.../ ⁴⁹.

⁴⁹ Eser burada sonlanmaktadır. 17b’de “Salaten Tüncina” duası yer almaktadır. Sonrasında ise “Dört İmam” adlı metin mevcuttur.

3. Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

“Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla [başlarım]”

[2b] [*kâle’n-nebiyyu aleyhi’s-selâm, talebu’l-ilmî ferîzatun ala kulli muslimin ve muslimetin, sadaka yâ resûlu’llâh*]⁵⁰. Yani Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.) “İlim talep etmek erkek, kadın bütün Müslüman özgür kişilere farzdır.” buyurmuştur. Burada kastedilen ilim, dört türdür. Birincisi Allahu Teâlâ’yı bir bilmektir. İkinci ilim namazdır. Üçüncü ilim oruçtur. Dördüncüsü hayız ve nifastır. [3a] Bu ilimleri bilmek bütün Müslümanlar için gereklidir.

Hafız-ı Buhârî (r.a.) şöyle buyurmuşlardır: “Kim namaz kılarken yerine getirdiği farzları bilmezse o kişinin namazı tam olmaz.” Bu kitaba bundan dolayı *Muhimmâtu’l-Muslimîn* (Müslümanlar için Önemli Bilgiler) adı konuldu. Altı farz şunlardır: Birincisi kelime-i tayyibeyi [3b] bilmek, ikincisi bunu ömürde en az bir kere söylemek, [üçüncüsü] bunu on günde bir okumak, dördüncüsü manasını bilmek, beşincisi Allahu Teâlâ’nın gazabından kurtulmak ve rahmetinden ümitvar olmak, altıncısı Allahu Teâlâ’yı övmek nasip olursa bu dünyadan ahirete kadar bunu yapmak.

Kelime-i tayyibe: [*lâ ilâhe illa’llâh, muhammedu’r-resûlu’llâh*]. Yani Allah’tan başka kendisine ibadet edilecek bir varlık yoktur. Allahu Teâlâ [4a] kendisine ibadet edilecek tek varlıktır, mutlak bir yaratıcıdır. Kelime-i şهادet: [*eşhedu en lâ ilâhe illa’llâh ve eşhedu enne muhammeden abduhu ve resûlih*]” Yani ben şahitlik ederim ki Allah’tan başka kendisine ibadet edilecek bir varlık yoktur. Allahu Teâlâ [4a] kendisine ibadet edilecek tek varlıktır, mutlak bir yaratıcıdır. Yani ben şهادet ederim ki Muhammed (a.s.) Allahu Teâlâ’nın kulu ve hak peygamberidir.

Kelime-i tevhid: [*lâ ilâhe illa’llâh*]. Yani Allah’tan başka kendisine ibadet edilecek bir varlık yoktur. [4b] Allahu Teâlâ kendisine ibadet edilecek tek varlıktır, mutlak bir yaratıcıdır. [*vahdehu*]. Yani Allahu Teâlâ tek ve biriciktir. [*lâ şerîke leh*]. Yani Allahu Teâlâ’nın ortağı yoktur. [*lehu’l-mulku ve lehu’l-hamdu*]. Yani padişahlık Allahu Teâlâ’ya aittir. Bütün övgüler Allahu Teâlâ’yadır. [*yuhyî ve yumît*]. Yani dirilmeyi ve ölmeyi yaratan odur. [*ve huve hayyun lâ yemût*]. Allahu Teâlâ her an diridir, ölmez. [*bi-yedihi’l-hayr*]. Yani iyilik ve kötülük onun elindedir. [*ve huve alâ kulli şeyin kadîr*]. Yani Allahu Teâlâ’nın [5a] her şeye gücü yeter.

Kelime-i temcid: [*subhâna’llâh*]. Yani Allahu Teâlâ’nın temiz olduğunu, eksikliklerden münezze olduğunu bilirim. [*elhamdu li’llâh*]. Yani güzel sıfatlarla yâd etmelerin hepsi Allah’adır. [*lâ ilâhe illa’llâh*]. Yani Allah’tan başka kendisine ibadet edilecek bir varlık yoktur. Allahu Teâlâ kendisine ibadet edilecek tek varlıktır, mutlak bir yaratıcıdır. [*allâhu ekber*]. Yani Allahu Teâlâ her şeyden büyüktür. [*lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi’llâhi’l-aliyyi’l-azîm*]. [5b] Yani günden dönmek konusunda Allah’tan başka çare ve kuvvet yoktur. Bu Allahu Teâlâ’nın yardımıyla olur. O en büyüktür.

İman-ı mücmel: [*âmentu bi’llâhi, kemâ huve bi-esmâihi ve sıfatihi ve kultu cemî ahkâmihî*]. “Ben Allahu Teâlâ’ya isimleriyle sıfatlarıyla ve bütün özellikleriyle inandım ve onları dil ile ikrar ettim.” İman-ı mufassal: [*âmentu bi’llâhi*]. Yani ben Allahu Teâlâ’ya iman ettim. [*ve melâiketihî*]. Yani Allahu Teâlâ’nın meleklerine iman ettim. [*ve kutubihî*]. Yani [6a] Allahu Teâlâ’nın göndermiş olduğu bütün kitaplarına iman ettim. [*ve resûlihî*]. Yani Allahu Teâlâ’nın bütün peygamberlerine iman ettim. [*ve’l-yevmi’l-âhiri*]. Yani Allahu Teâlâ’nın kıyamet gününe iman ettim. [*ve’l-kaderi hayrihi ve şerrihi*]. Yani iyilik ve kötülüğün Allah’ın

⁵⁰ Çevriyazı bölümünde transkripsiyon işaretleri kullanıldığı için burada kullanılmamıştır.

takdiriyle olduğuna iman ettim. [*ve'l-basu bade'l-mevt*]. Yani ölüm gerçek, ölümden sonra dirilmek de gerçektir.

[6b] Kelime-i istiğfar: [*estağfiru'llâhi teâlâ min kulli zenbin eznebehu ameden muteammiden ev hataen*]. Yani Allahu Teâlâ'dan bilerek ya da bilmeyerek, gizli ya da açık yapmış olduğum her günahım için af diliyorum. [*ve etûbu ileyhi mine'z-zenbi ellezî alem*]. Yani bilmediğim günahlarım için tövbe ediyorum. [*inneke ente allâmu'l-guyûb*]. **[7a]** Yani bilinmeyeni bilen sensin.

Kelime-i redd-i küfür: [*allâhumme innî eûzu bike min en uşrike bike şeyen ve ene alem*]. Yani, Allah'ım! Ben bilmeyerek sana bir şeyi şirk koştuktan sana sığınırım. [*estağfiruke limâ lâ alem*]. Yani bilmeyerek yaptığım hataların, günahların bağışlanmasını dilerim. **[7b]** [*inneke ente allâmu'l-guyûb*]. Yani muhakkak ki sen bilinmeyenleri bilensin. [*ekul kavli lâ ilâhe illa'llâh muhammedu'r-resûlu'llâh*]. Yani ben şu söz söyleyirim: Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed (a.s.) onun elçisidir.

Allahu Teâlâ'yı hangi sıfatla bilirsin? İlk olarak “kadim”. O her zaman vardır, öncesizdir. Onun varlığının bir başlangıcı yoktur. İkinci “hayy”. Yani o diridir. **[8a]** Onun canlılığının sınırı yoktur. O ölümsüzdür. Üçüncü “ilm”. O âlimdir. Küçük, uzak yakın, aydınlık karanlık onun ilminde aynı düzeyde mevcuttur. Dördüncü “kâdir”. Yani o güçlüdür. Hiçbir şey ondan daha güçlü değildir. Beşinci “sem”. Yani Allah işitendir. Alçak yüksek, uzak yakın her şey onun işitmesi hususunda eşittir. **[8b]** Altıncı “basîr”. Yani Allah beşer değildir, onun görmesi için göz gerekmez. Onun görmesinde uzak yakın, aydınlık karanlık eşittir.

Namazda abdest almak şarttır. Abdestin de dört farzı vardır. Birincisi yüzünü yıkamak. İkincisi kolunu dirseğiyle birlikte yıkamak. Üçüncüsü başının dörtte birini mesh etmek. Dördüncü iki ayağını topuğuyla birlikte **[9a]** yıkamak.

Bu dört farz sakalsız kişiler içindir. Sakalı olan kişiler için sakalını mesh etmek de farzdır. Namaz, oruç, hac, zekât ve gusül abdesti almak farz-ı ayndır. Ancak farz-ı kifaye ise cemaatten birileri yerine getirdiği zaman o görevler herkesin üzerinden kalkar. Onlar selamı almak, hapsiğe mukabelede bulunmak ve cenazede taziye de bulunmaktır. Bu işleri cemiyette birisi yerine getirirse sorumluluk **[9b]** herkesten düşer.

Sünnet ikiye ayrılır. Sünnet-i müekkede ve sünnet-i zevayide. Sünnet-i müekkede Hz. Muhammed (s.a.v.)'in devamlı yerine getirdiği sünnetlerdir. Sünnet-i zevayide Hz. Peygamber (a.s.)'in düzenli olarak yerine getirmediği sünnetlerdir. Bir ya da iki defa yaptığı sünnetlerdir. Amma bunları kendinden sonrakiler yerine getirmiştir.

Dinin sekiz hükmü vardır. Birincisi farz. İkincisi vacip. Üçüncüsü **[10a]** sünnet. Dördüncüsü müstehap. Beşincisi helal. Altıncısı haram. Yedincisi mubah. Sekizincisi mekruh. Yani farz, kuvvetli bir delil ile sabit olan husustur. Kim yerine getirirse sevap kazanır, terk edip azabını da inkâr ederse kâfir olur. Bundan Allah'a sığınırız.

Farz ikiye ayrılır. Biri farz-ı ayn, diğeri farz-ı kifayedir. Farz-ı ayn, kişinin bizzat kendisi yerine getirmediği sorumluluktan kurtulamaz. Ellerinin parmaklarını birbirine geçirerek elinin arkasıyla üstünü sıyırmak **[10b]** yani parmak aralarını temizlemek farzdır. İmanın özü bu söylediklerimizdir. O şeyleri gönülden yerine getirirsek dilimizle yerine getirmiş gibi oluruz. Bu durumda o kişinin imanı geçerlidir.

Dinde dört çeşit temizlik vardır. Birincisi cünüp kişinin temizlenmesi. İkincisi hayızlı biten kadının temizlenmesi. Üçüncüsü nifası biten kadının temizlenmesi. **[11a]** Dördüncüsü

temizlik konusunda, şeriat usullerine göre belirlenen miktardan daha fazla bir pislik olursa o kişinin temizlenmesi farzdır.

Guslün farzı üçtür. Önce ağzını yıkamak. İkincisi burnunu yıkamak. Üçüncüsü bütün bedenini eksiksiz yıkamak. Guslün farz olmasının beş sebebi vardır. Birincisi eşiyile halvet olmak. İkincisi zevk ile meni gelmesi. Üçüncüsü ihtilam olmak. Dördüncüsü hayızın kesilmesi. Beşincisi nifasın kesilmesi.

[11b] Teyemmümün farzı dörttür. Birincisi niyet etmek. Niyet ettim, namazımın sahih olması için teyemmüm etmeye. İkincisi temiz toprak. Üçüncüsü yüzüne sürmek için elini bir kere toprağa vurmak. Dördüncüsü kolunu dirseğiyle birlikte sıvazlamak için elini bir kere toprağa vurmak. Kişinin gusül abdestine niyet etmesi yeterlidir. Nisab adlı eserde bu “aleyhi’l-fetvâ”, Hidaye adlı eserde ise “sahih” hükmündedir.

Namazın on iki farzı için “müttefakun aleyh”⁵¹ demişlerdir. Birincisi temiz su. İkincisi temiz yer. **[12a]** Üçüncüsü temiz elbise. Dördüncüsü vakit. Beşincisi kible. Altıncısı niyet. Yedincisi iftitah tekbiri. Sekizincisi kıyam. Dokuzuncusu kıraat. Onuncusu rükû. On birincisi secde. On ikincisi son oturuşta tahiyat miktarı⁵² oturmak. Avret yerini örtmek de ittifakla “müttefakun aleyh” farzdır.

Farzlar konusunda ihtilaf edilen konular şunlardır: Birincisi tertip. İkincisi namazdan bir şey yaparak çıkmak. Üçüncüsü rükûda ve secdede fazla kalmak. Dördüncüsü rükûdan doğrulmak ve öylece kalmak. Beşincisi iki secde **[12b]** arasında oturmak. Bunlar Hazreti İmam-ı Yusuf ve İmam-ı Şafii (r.a.)’nin mezheplerinde farzdır.

Zekât vermenin yedi şartı vardır. Birincisi özgür olmak. İkincisi belagat. Üçüncüsü akıl. Dördüncüsü İslam. Beşincisi nisab. Altıncısı ihtiyaç fazlası malın üzerinden bir yıl geçmesi. Yedincisi farz olan miktarın üzerinde zenginliğe sahip olmak. Zekât malını verirken veya bölüştürürken zekâta niyet etmek farzdır. Zekâtı ihtiyaç sahibine vermek farzdır. Zekât şu kişilere verilebilir: **[13a]** Birincisi fakirlere verilebilir. İkincisi yoksullara verilebilir. Üçüncüsü zekât toplayan kişilere verilebilir. Dördüncüsü öğrencilere, ilim tahsil edenlere verilebilir. Beşincisi borçlulara verilebilir. Altıncısı savaşlarda yaralananlara verilebilir. Yedincisi yolculara verilebilir.

Orucun dört farzı vardır⁵³. Birincisi niyet. İkincisi yiyip içmemek. Üçüncüsü imsak vaktinden güneş batıncaya kadar cinsel ilişkiden uzak durmak.

İlim, farz-ı ayndır⁵⁴. İlim öğrenmek de farzdır. Öğrencilere ilim öğretmek farzdır.

[13b] Yemekte dört farz vardır. Birincisi helalinden yemek. İkincisi rızkının Allahu Teâlâ’dan geldiğini bilmek. Üçüncüsü Allahu Teâlâ’dan gelen kismete razı olmak. Dördüncüsü yemeğin verdiği güçle taşkınlık etmemek. [İyi kişi], doğru inancı Allah’ın kitabından ve Peygamber’in sünnetinden almıştır. Farz-ı aynlara uymak konusunda bütün müminler özen gösterebilirler. Akıl baliğ olduktan sonraki farz **[14a]** Allahu Teâlâ’yı bilmektir. Namazda vücudunu temiz tutmak. Elinin üç parmağıyla ayaklarını mesh etmek. Beş vakit namazı vaktinde eda etmek.

Haccın farzı üçtür. Birincisi ihrama girmek. İkincisi Arafat’ta vakfe yapmak. Üçüncüsü Kâbe’yi tavaf etmek. Allahu Teâlâ’nın hakkını gözetmek iki türlüdür. [Birincisi] kuşların hakkını gözetmek. İkincisi kadının, kocasının hakkını gözetmesi.

⁵¹ Üzerinde ittifak edilen, herhangi bir ihtilaf bulunmayan.

⁵² “et-Tahiyâtü” duasını okuyacak kadar.

⁵³ Metinde bunlardan üç tanesi belirtilmiştir.

⁵⁴ Mükellefin bizzat kendisinin yapması gereken farzlara denir.

Dua [14b] etmede üç farz vardır. Birincisi içten dua etmek. İkincisi padişahlara dua etmek. Üçüncüsü ana babasına dua etmek. Yine şu üç şey de farzdır. Birincisi imanı güçlü kimselere, ikincisi padişahlara, üçüncüsü ana babasına dua etmek. Yine üç farz şunlardır: Birincisi helalinden yemek, ikincisi çoluk çocuğunun geçimini sağlamak için bir kimsenin ihtiyacını görmek, üçüncüsü çalışmak, bir farz-ı aynı yerine getirmek, onu bütünüyle bilmek. Üçüncüsü⁵⁵ İslam padişahına yardım eli uzatmak, savaşta ona yardımcı olmak. Yine beş farz vardır. Birincisi Allahu Teâlâ'nın emrini tutmak. İkincisi Hazreti Muhammed (a.s.)'in emirlerini yerine getirmek. Üçüncüsü ana babasının dine uygun emirlerini yerine getirmek. Dördüncüsü [15a] doğru yoldaki hocasının emirlerini yerine getirmek. Beşincisi farzlarına uygun bir şekilde gusül abdesti almak. Yine kâfirin Müslüman olduğunda gusül abdesti alması farzdır. Şu üç şey farzdır: Birincisi kadının kocasının emrini yerine getirmesi. İkincisi âlimlerin ve fakihlerin emirlerini yerine getirmek. Üçüncüsü padişahın emrini yerine getirmek. Şu üç şey farzdır: Kocanın hanımının örtünmesini sağlaması. İkincisi borçlunun, borcunu ödemesi. Bir Müslümanın ölmesi yaklaşırsa fakat bunu geciktirmek mümkün olsa bunun için [15b] biraz çaba göstermek. Bir davacı aleyhte bir şey iddia etse ve kendisine bu konuda şahitlik isnat etse buna şahitlik yapmak.

Hazreti Peygamberin yedi ismi vardır. Birincisi "Taha". İkincisi "Yasin". Üçüncüsü "Ebu'l-Kasım". Dördüncüsü "Ahmed". Beşincisi "Mahmud". Altıncısı "Muhammed". Yedincisi "Emin"dir. Hz. Peygamber'in dört kuşak atası vardır. Birincisi Hoca Abdullah. İkincisi Hoca Abdulmuttalib. Üçüncüsü Hoca Haşim. Dördüncüsü Hoca Abdulmenaf. [16a] Hz. Peygamber'in yedi sıfatı vardır. Annesinden doğduğunda mübarek başı traşlı ve sünnet edilmiş idi. İkinci sıfatı mübarek elleriyle avret mahallini örtmeleri. Üçüncü sıfatı taş arasından hurma belirmesi ve o an pişmesi. Dördüncü sıfatı; sütannesinin sağ memesi kuru, sol memesi sütlüydü. Sütanesi, ne zaman süt olan sağ memesinden emzirmek istese o bunu [16b] kabul etmeyip sağ memeyi zorla emdi. Mübarek ağzının bereketinden sütannesinin kuru olan memesine süt indi. Beşincisi sütannesinin zayıf ve yara bere içerisinde bir devesi vardı. Ayakta durmaya bile gücü yetmezdi. Sütanesi Hz. Peygamber'i o deveye bindirince o zayıf yara bere içindeki deve irileşip güçlendi. Altıncısı Hazreti Muhammed (a.s.) bitlenmez. Üzerine hiçbir sinek konamaz. Üzerinde kaş, kirpik, sakal, bıyık ve mübarek giysilerinden başka kötü sayılabilecek bir şeyi yoktu. Vücudunda tüy yoktu. Yolculuk yapsalar her zaman [17a] başının üzerinde bir parça bulut bulunur ona gölgelik yapardı. Beşincisi küçük abdestini yapsa yer hemen onu emer, idrarını kimse yerin üzerinde göremezdi. Yani onun bulunduğu yerden amber ve kırmızı gül kokusu gelirdi. Bu özellikler Peygamber (a.s.)'de vardı, diğer peygamberlerde yoktu. /.../.

4. Sonuç

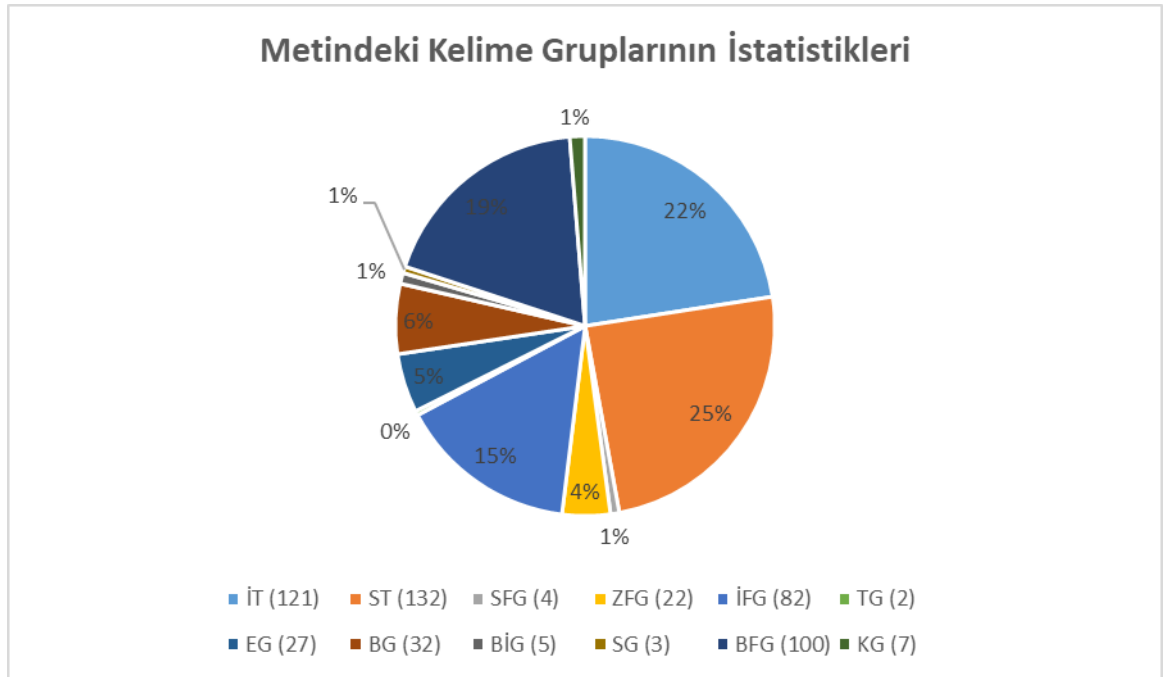
Üzerinde çalışılan *yetmiş İki Farz* adlı eser, İslam dininin farzlarını konu alan dini bir metindir. Eser, klasik sonrası devir Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmıştır. 17 varaktan ibarettir. Eserin orijinal nüshası bugün İngiltere Oxford Bodleian Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları bölümünde Ms. Ind. Ist. Turk. 22 kayıt ve 0/232 sıra numarasıyla kayıtlıdır.

Yazma içerisinde iki farklı eser bulunmaktadır. Biri, üzerinde çalışılan *Yetmiş İki Farz*, diğeri *Dört İmam* başlıklı eserdir.

⁵⁵ Bir önceki cümlede başında da "üçüncü" ifadesi geçmektedir. Metne sadık kalmak adına aynı şekilde aktarılmıştır.

Yetmiş İki Farz adlı eserde 12 farklı kelime grubu tespit edilmiştir. Bu tespitler Çağatay Türkçesinin söz dizimi özelliklerini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca kelime grupları ifadelerin zenginleşmesine ve anlamın tamamlanmasına katkı sağlamıştır.

Metinde en çok sıfat tamlaması kullanılmıştır. Sıfat tamlamasını isim tamlaması, birleşik fiil grubu, isim-fiil grubu, bağlama grubu, edat grubu, zarf-fiil grubu ve diğerleri izlemiştir. Sıfat tamlamasının kullanımının bu denli yüksek olması metindeki isimlerin ayrıntılı olarak tavsif edilmesini sağlamış bu da üslubu canlı ve sanatlı kılmıştır. Metinde kelime gruplarının yoğun olarak kullanılması sonucu uzun cümleler ortaya çıkmıştır. Aşağıda metindeki kelime gruplarını gösteren grafik görülmektedir:

Grafik 1: Metindeki Kelime Gruplarının İstatistikleri

Yukarıdaki grafikte metinde tespit edilen kelime gruplarının sayıları yüzdelik dilimlerle gösterilmiştir. Buna göre metinde en çok sırasıyla sıfat tamlaması (% 25), isim tamlaması (% 22), birleşik fiil grubu (% 19), isim-fiil grubu (% 15) kullanılmıştır. Diğer kelime gruplarının yüzdeliği % 10'ın altındadır. Çağatay Türkçesiyle yazılmış metinler üzerinde kelime grupları bakımından yapılacak dil incelemeleri Çağatay Türkçesinin söz dizimi özelliklerini bütün boyutlarıyla ortaya koymaya yardım edecektir.

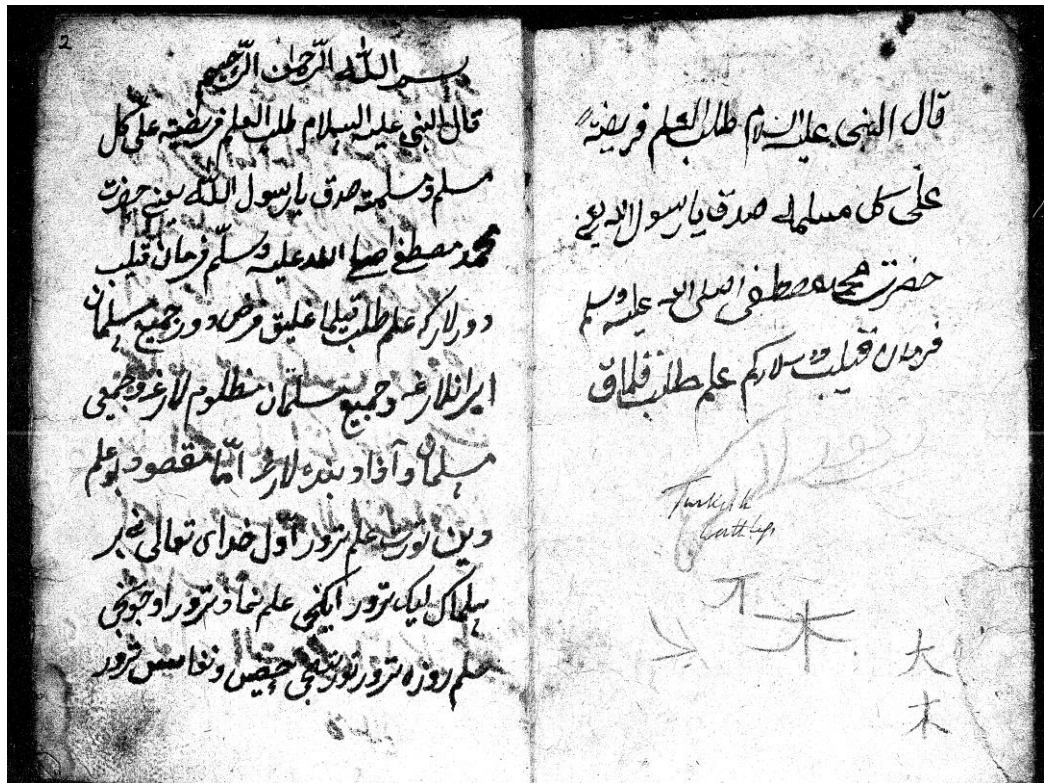
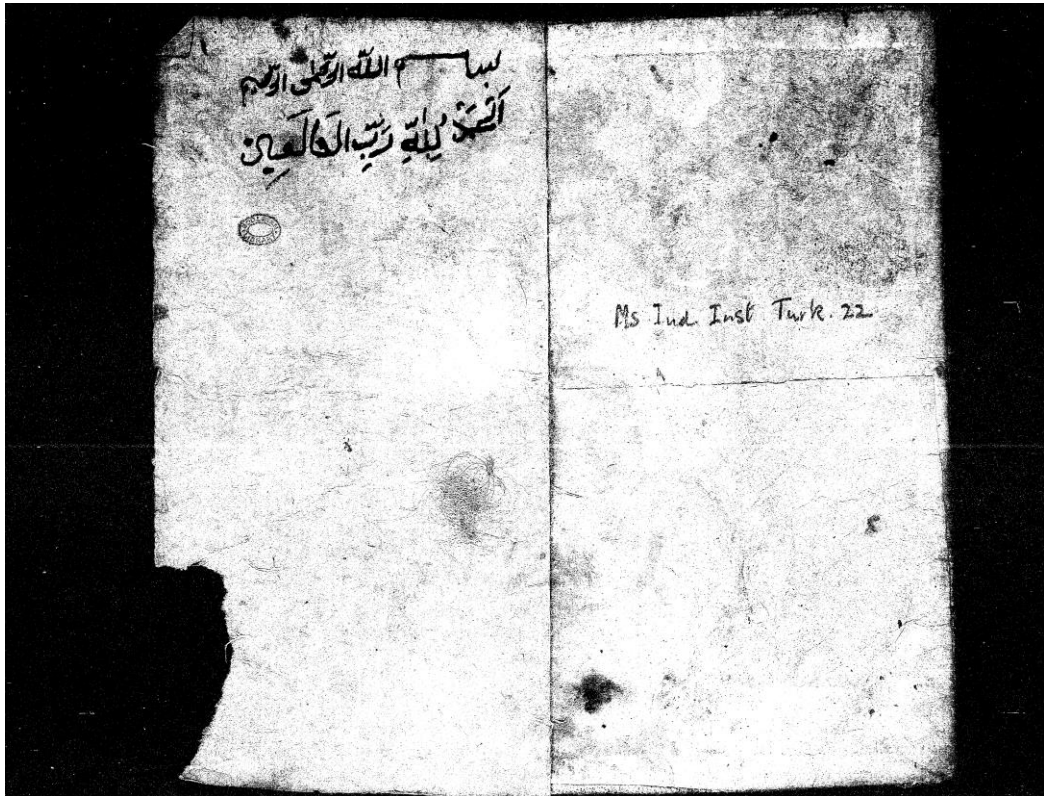
Kaynaklar

- AKTAN, Bilal (2016), *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, Konya: Eğitim Yayınevi.
 ALTUN, Mustafa (2011), *Türkçede Kelime Grupları Çözümlemeleri*, İstanbul: MVT Yayıncılık.

- BERDAK, Yusuf ve Tulum, Mehmet Mahir (1994), *Sözlük - Özbekistan Türkçesi - Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi – Özbekistan Türkçesi*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- BODROĞLİGETİ, A. J. E. (2001), *A Grammar of Chagatay*, Muenchen: Lincom Europa, Languages of the World/Materials 155.
- CAFER, Muhammed (bin) (1967), *Târihu'r-Rusül ve'l-Mülük*, Beyrut: Dâru't-Turâs.
- DELİCE, H. İbrahim (2007), *Türkçe Sözdizimi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- DEMİR, Necati ve AYDOĞDU, Özkan (2015), *Oğuzname*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1997), *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DİLÇİN, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ECKMANN, Janos (1988), *Çağatayca El Kitabı*, (1. Baskı). (G. Karaağaç, Çev.), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- _____ (2003), *Harezmi Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (2. Baskı). (O. F. Sertkaya, Çev.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EDİSKUN, Haydar (2004), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ERGİN, Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım.
- ERKUL, Rasih (2007), *Cümle Metin Bilgisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- GABAIN, A. V. (1995), *Eski Türkçenin Grameri*, (2. Baskı). (M. Akalın, Çev.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GENCAN, Tahir Nejat (2007), *Dilbilgisi*, Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- GÜLENSOY, Tuncer (2011), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1981), *Türk Dilinde İkileme*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (1972), *Türkçenin Söz Dizimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HAZAR, Mehmet (2011), “Çağatay Türkçesinde Oğuzca Özellikler ve Benzerlikler” *International Journal of Social Science*, Volume 4, Issue 1, 31-63.
- HENGİRMEN, Mehmet (2002), *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınevi.
- HİŞAM, Abdülmelik (bin) (1955), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî.
- İNAYET, Alimcan (2007), “Divanü Lûğat-it-Türk'te Geçen ‘Çin’ ve ‘Maçin’ Adı Üzerine” *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4, Fall, 1174-1184.
- KARAAĞAÇ, Günay (2009), *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- _____ (2013), *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, Leyla (1997), *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2017), *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KANAR, Mehmet (2000), *Farsça – Türkçe Sözlük*, İstanbul: Deniz Kitabevi.

- _____ (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- KAYMAZ, Zeki (2004), “Çağatay Türkçesinde Oğuzca Unsurlar Üzerine” *Amancolovskie Çiteniya, Kazakistan/Öskemen*, 7-8 Ekim 2004: 204-210
- KOCAOĞLU, Timur (2003), “Tarihi Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı é/i Meselesi”, *Türk Kültürü*, 483-484, 266-281.
- KORKMAZ, Zeynep (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MUTÇALI, Serdar (2014), *Arapça - Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- NECİP, E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, (1. Baskı). (İ. Kurban, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZEK, Fatih (2014), *Tarihî Türk Lehçelerinde Ünlüler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZKAN, Mustafa, SEVİNÇLİ, Veysi (2017), *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- ÖZMEN, Mehmet (2013), *Türkçenin Sözdizimi*, Adana: Karahan Kitabevi.
- ÖZTÜRK, Mürsel (1995), *Farsça Dilbilgisi*, Ankara: Murat Kitapevi Yayınları.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (1997), *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZTÜRK, Mustafa (2016), *Kur'an-ı Kerim Meâli, Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- SA'D, Muhammed (bin) (1968), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dâru Sâdır.
- SAMİ, Şemsettin (1989), *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- STEINGASS, F. J. (2005), *A Comprehensive Persian - English Dictionary*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TEKİN, Talat (1995), *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____. (2003), *Orhon Türkçesi Grameri*, İstanbul: Sanat Kitabevi Yayınları.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1994), *Eski Türkiye Türkçesi, XV. Yüzyıl, Gramer - Metin - Sözlük*, İstanbul: Enderun Yayınları.
- ÜNLÜ, Suat (2012), *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- _____. (2013), *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- ÜŞENMEZ, Emek (2010), *Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- ÜŞENMEZ, Emek, BOLTABAYEV, Saidbek (2016), *Özbekçe Türkçe Sözlük*, İstanbul: Türk Dünyası Vakfı.
- YAKUB, A., Geyurani, G., vd. (2011), *Hazırkı Zamân Uygur Tilining İzahlık Lugati*, Urumçi: Milletler Neşriyatı.

4. Tıpkıbasım

3

بو علم لارنه سبک لیک جمع سلیمان لارغ
 لازم ترور اما امام جعفر بن بخاری رحمه
 الله علیه آیت دور لار که هر کم نماز اونا
 آنجک نماز نیک ایچیدا فرض ترورانه
 بجا کلتور سه لیکن اول فرض
 نیک اطلی نبله انک نمازی درت
 ایماس دیب دور لار انیکه او چون
 بو کتاب غمراهات المسلمین است
 قوی لری التشریح اول کلمه طیبه
 فی سبک لیک

فی سبک لیک ایکنی عمر ایچیدا براتنه ایتماق لیتق
 اولونجی هر کوندا او قوماق لیتق نور نبی جعفر کنه
 سبک لیک بشخی خدای تعالی نیک غضبی دین
 نور تاملیق و رحمتدین امیدوار اولما لیتق
 التبی خدای تعالی نیک نشار نسیب اول
 بو دنیا دین آخرت کما ایتماک لیک نور
 کلر طیب لاله الا الله محمد رسول الله
 یعنی یوقتنور بیج خدایکم تا فیما قفنه
 لایق و سزاوار بولغای مکر الله تعالی

4

محمد خدای تعالی نبله برین بزرگ دور
 معبود برحق و خداوند مطلق دور کلر
 اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان
 محمد عبده و رسول له یعنی کوه لیتق برادر
 مونگاکم یوقتنور بیج خدایکم تا فیما قفنه
 و سزاوار بولغای مکر الله تعالی موجود
 برحق و خداوند مطلق دور یعنی کوه لیتق
 برادر مونگاکم محمد خدای تعالی نیک نبی
 سید دور برحق یعنی دور کلر توجید
 لا اله الا الله یعنی یوقتنور بیج خدایکم
 تا فیما قفنه لایق و سزاوار بولغای مکر
 الله

الله تعالی معبود برحق و خداوند مطلق نور
 و حده یعنی یکدیگر بیکان دور الله تعالی
 لا شریک له یعنی یوقتنور شریک الله تعالی
 له الملك وله الحمد یعنی الله تعالی غر دور
 با و شالیق الله تعالی غر حج سار و سبایش
 یکی و یکیت یعنی تریک دور و او ملک خلق
 قیلغوج اول دور و هو حج لایموت و بالانک
 اول الله تعالی تریک دور او لباس بیده الخیر
 یعنی انیک ایلیکده و تصرفید دور نجه و بجانلیق
 و ضو علی کل شیء یعنی تدبیر یعنی الله تعالی

5

المعنى العظيم يعنى يومتموز وبعيد جاره
 وبعيد قوه كنه يا ناعنه بكر الله تعالى نيك
 عنديته برلا دور جونكم جونكم دور ايمان
 بحمل امت بالله حكما عفو باعماله
 وصفاته وقلت جمع اجلامه ايمان
 معقل امت بالله يعنى ايمان كلنور
 دوم الله تعالى غر وملا كته يعنى
 ايمان كلنور دوم الله تعالى نيك فرشته
 لارنيز وكتبه يعنى ايمان كلنور دوم

هم نمره كانوا دور كانه مجيد بجان الله يعنى
 باك ليق برله ياد قميلا دور من الله تبارك
 و الحمد لله يعنى يخنى صفت برله ياد
 قيلماق نيك هم الله تعالى غر وولا
 اله الا الله يعنى يومتموز وبعيد جاره
 نينا قينه لابق و سزاوار بولغاي مكر الله
 تعالى معبود برحق و خداوند مطلق دور
 والله اكبر يعنى الله تعالى اولو عراق
 دور هم وين لاجول ولا قوه الا بالله
 العلى

6

الله تعالى نيك جميع كتاب لارنيز ورسوله
 يعنى ايمان كلنور دوم الله تعالى نيك
 جميع لارنيز و اليوم الاخر يعنى
 ايمان كلنور دوم الله تعالى نيك
 قيامت كون و القدر خير و شره
 من الله تعالى يعنى يخنى ليق و بجا
 ليق الله تعالى نيك تقديرى برله
 دور والبعث بعد الموت يعنى اولما
 حق اولكادين كين تريلماك حق و
 كلمه

كلمه استغفار استغفر الله تعالى من كل
 ذنب اذنبته عمدا متعمدا او خطاء
 يعنى مغفرت يتلاى دور من الله تعالى دين
 باركنان او جونكم قيلغان بولغاي من اول كنه
 قصد اختيار برله يا خطا ليق برلا سراً
 وعلانية يعنى فنهان و اشكارا
 و اتوب اليه من الذنب الذى اعلم
 يعنى توب قميلا دور من اول كنه لارنيز
 سلماى دور من انك انت علام

7

الغیوب یعنی سن غیب لارنه سلکوبی
 کلمه رد کفر اللهم انی اعوذ بک من
 ان اشرك بک بشیئا وانا اعلم بک
 خدایا خداوند ایت تحقیق فنا ثیلا
 دور من و ایلجا کلتور ادور من
 سخا شریک کلتور ماکم دین سخا
 عمره و جلالک من سلک ما یمن
 استغفرک لانا لا اعلم بک من مغفرت
 یقینای دور من سفیدین اول عمره کم
 سلما

سپه ای دور من انک انت علام الغیوب
 یعنی تحقیق سن غیب لارنه سلکوبی و اقول
 قول لا اله الا الله محمد رسول الله
 یعنی ایتاد دور من بو قول که لا اله
 الا الله محمد رسول الله خدای تعالی
 نه بخج لغت بره تانور سن اول
 قدیم پیشه بره ترو که انک بالبعی غ
 افتد ایوق ایکنی حقی یعنی ترکیب دور کم

8

السنجی بهر معنی فنا بییدور کم انیکه کور ماکلیکا
 کوز حاجت ایما سن انیکه کور ماکلیدا براق
 و یاوق روشن و قرانگور برابر دور مشاهذ
 او تاماکه کاطهارت شرط دور طهارتدا
 فرض تورت نور اول یوزنی یوماق ایکنی
 قول نه جهونگی بره قولنوب یوماق
 او جوئی باشن نیک تورت حصه سنیک
 بر حصه سنیک قلیماق تور سنجی
 ایلک ایاغی نه او شوره بره تورنوب
 السنجی

انیکه ترکیب لیک کالنتور باوق او جوئی
 علم دانای دور کم چونک کجیک براق و یاوق
 روشن ترانگور انیکه علمیدر ایکن
 نور سنجی قادر معنی توانای دور کم
 بیجه غورمه انیکه قدر تیدین ناسخار
 ایما سن سنجی کسج یومیشکوبی
 دور که نسبت و بلند براق و یاوق
 انیکه اشتماکیدر ایکن برابر دور
 السنجی

9

یوما قلیق بوتت فرض سخال بیز کشیکا
 اما سخال لیق کنه لارکا سخال نه سخال قلیما
 مسئله احکام بولداغ فرض لادور که نخادروزه
 حج ذکوة غسل جنابت و عین اما
 فرض کفایه اول دور که جماعت نیک اجدین
 برکنه ادا قیلیم نیک کوراندین ساقط
 بولور انداغ کم جواب سلام جواب عطف
 نماز جنازه و اغری لارنه کورماق
 بوایشلارنه جمیعت و ابری او اقلب
 م سینه

هم نیک کوراندین ساقط بولور
 سنت ایلا قسم ورسنت موکده و سنت
 ذوایده سنت موکده حضرت محمد مصطفی
 صلی الله علیه وسلم مرام قلیغان بولغایلا
 سنت ذوایده حضرت پیغمبریم قلیغان
 بولغایلا کاه برنوبت کاه ایکنوبت
 قلیغان بولغان لار اما اهل سالی لار
 قلیغان بولغایلا احکام شریعت سکر
 دور اول فرض ایکن حاجت بولونجی

10

سنت نوزنجی سنج شنی حلال التجی
 حرام شنی مباح سکرنجی مکروه یعنی فرض
 اول که دلیل قطع ایت برلا شایب بولغا
 هر کم بجا کلتور ثواب دور اول کوریل
 عذاب منکر بول کافر بولور خود باالله
 من ذالک فرض ایما قسمی در بر فرض
 عین بری فرض کفایه فرض عین اول دور
 بارکنه اوزک ادا قیلما غونج کوراندین
 ساقط بولماس ایلیک لارینی بولوب
 ایلیک اوزک عینی او کتون قلب سیلاماق

یعنی ارا اما قلیق فرض ترور مختار ایمان بودور که
 ایتمای بنده اول نزر که امر اولی و اول الله
 تعالی نهی قلب و اول نزر اول کور
 کورنگلی بر و اقر قلب تنلی بر بولادور
 اول کنه نیک ایمان صحیح عند الشریعت
 قسم استجا فرض دور اول جنب کنه نیک
 استجا قلیماقی ایکنی حیض دین مال بولغان
 مظلوم نیک استجا قلیماقی او بونجی نکاح
 دین مال بولغان مظلوم نیک استجا قلیماقی

تورنجی موضع استخاد اورم شریعین زیادہ
 نجاست بول انداز گشت نیک استخا قیلات
 فرض دور طهارت و فرض اوچہ دور اول
 اغرضت یوماق ایکجی بورونئی یوماق اوچونجی
 یئم بدنتی آلا بیز یوماق غسل فرض بولاق
 نینک بکشش دور اول خطہ ملاقات
 بولماق ایکجی ذوق بر آب منی حقیق اوچو
 نجی اجتلام بولماق تورنجی حیض دین
 پاک بولماق شنجی نجاس دین پاک بولماق
 یتیم

۱۱
 یتیم فرض تورنجی دور اول نیت نیت الیتیم
 یتیم احتمال اوچون تاغذایم تکلم مباح اولوبون
 ایکجی خال پاک اوچونجی قولی برسو حقاق یوزنی
 اوچون تورنجی برسو حقاق قول اوچون جینگی علیہ
 جنب نیک طهارت نیتی کوفایہ قیلا دور نصاب
 علیہ الغتوی دیبہ در ہدایہ داہوا الصیح
 دیبہ در نخل اوون ایک فرض مستحق علیہ
 دیبہ دور اول آب پاک ایکجی جای پاک

اوچونجی لباس پاک تورنجی وقت شنجی قبلہ شنجی
 نیت یقینی تکبیر تورنجی قیام تورنجی
 قراءت اوچونجی رکوع اوون برنجی کجود اوون
 ایکجی قعدہ اخرد التیمات مقداری او
 لقوماق ترعت ہر فرض دور مستحق علیہ
 فرض خلافہ بیش دور اول نیت ایکجی
 بر عمل قیلب غا ذین حقاق اوچونجی رکوع
 دا کجود ارام الماق تورنجی رکوع دین
 یا نیت اورا تورماق شنجی ایکجی کجود
 نینک

۱۲
 نینک ارا سید اول تورماق حضرت امام یوسف و امام
 شافعی رضی اللہ عنہ نینک مذہب لاری فرض
 دور ذکوة فرض بولماق شیشہ طے تید دور اول
 آذ اولیق ایکجی بلاغت اوچونجی عقل تورنجی
 اسلام شنجی نصاب الشنجی برلی اوتماک
 یقینی فرض دین بولک صاحب نصاب
 بولماق ذکوة مالینی برور دا ویا بولور دا
 ذکوة ز نیت قیلاق فرض دور ذکوة نیت
 مصرفیکار مال فرض دور مصرف ذکوة ہر دور

13

اول فقیر ایک ہی مسکین او جو بی عا میل ذکوۃ
 نور نبی مکاتیب شیخی قرصدار الدین متعلی
 الغزات شیخی ابن سبیل روزہ داوض
 اوہ دور اول نیت ایک ہی یکا لیک و
 ایجا لیک او جو بی ترک حمار قیلماق
 صبح صادق دین تا افتاب او تور
 غور علم فرض عین دور کعبت قیلماق
 ہم فرض دور طالب لار تعلیم برماق فرض
 مکان دا

یماک و اتورت فرض اول جلال یماک ایک ہی
 روز قین خدای تعالی دین سلماک او جو بی
 خدای تعالی مینکا قسمتیکار ارضی بولماق
 نور نبی طعام مینکا قوت بر اعصیت قیلما
 سلیق اعتقاد حق ن کتاب اللہ سنت
 رسول اللہ دین الیب دور فرض عین لارکا
 عمل قیلما قفسیم صوم من لارکا توفیق
 عطا قیلماق صبی بالیب بولوشون ایملک فرض

خدای تعالی تو نوماق نماز دا بدنی پاک تو حاق
 بر فرض او تو ک کا قول مینکا اوچا صماچ لار مینکا
 مقدار جمہ قیلماق بر فرض بش نماز مینکا اوچا
 بر کل قضا بولون بعض ک طوان قیلماق
 فرض اوچا دور اول اجرام با عطا ماق ایک ہی
 عرفات نع حاضر بولماق او جو بی کعبه زیارت
 قیلماق بر فرض اللہ تعالی مینکا حق ن ساقلا
 خوش حق ن ساقلا غان ن عایه قیلماق ایک ہی
 مظلوم کش ایر کش مینکا حق ن ساقلا ماق دعا
 قیلماق

قیلماق اوچ فرض اول ایمان ثابت لیق غر ایک ہی
 لار او جو بی انا اناسغ دعا قیلماق اوچ فرض اول
 جلال یماک ایک ہی نغمه عیال او چون کرسه حاجت
 دین حقا ماق او جو بی کعبت قیلماق بر فرض عین
 تمامینو نیکوروب سلماک او جو بی بلده اسلامه
 دست یار لیق غنا ن ایا در لیک قیلماق دین بر فرض
 اول خدای تعالی مینکا امر ن تو حاق ایک ہی حضرت
 محمد رسول اللہ مینکا امر ن تو حاق او جو بی انا
 انا سس لیک شرعی بوردغان امر ن تو حاق نور نبی

15

او شادان موافق نیک امرین تو حاق شیخی فرض
 بطریق بر غنسل قیماق بر فرض کافریم
 مسلمان بول غنسل قیماق اوده فرض
 مظلوم کن ایرونیک امرین تو حاق ایکنی علما
 نفع نیک امرین تو حاق او جوخی باو شهادتیک
 امرین تو حاق اوده فرض مظلوم کن که ایرکن
 ستر قیماق ایکنی فرض ارکن نیک فرض ن
 ادا قیماق بر مسلمان غدا لوم اینغ فیتمه
 کلی خلاص قلیشن نیک علای بول مغاریک
 سسی

سسی قیماق فرض مردی علیه عواقل شایه
 شهادت ایندی وید طلب قلی شهادت ایتمه
 فرض دو حضرت پیغمبر نبیه اطاری اولتی اطاری
 طسه ایکنی اطاری یسین او جوخی اطاری
 ابول قاسم تورنجی اطاری احمد شیخی
 اطاری محمد و الهنجی اطاری محمد شیخی اطاری
 ابیمن زورار تورت فتمت لاری اول خواب
 عبدالله ایکنی خواب عبدالمطلب او جوخی
 خواب با شیم تورنجی خواب عبدالمعناق

16

انحضرت نیک نبیه صفت لاری انالار دیرین
 وجود لاری غنسل کلکانلار دیر اعمار که باشن لاری
 تو نشور و کلوک و خطنه قلیغ لیتی ایکنی صفت
 لاری مبارک قول لاری اعدوتلارین تو توب
 تو نشت لاری او جوخی صفت لاری تاش ارا سیدین
 شور مانیدر ابولوب غالمال فتمت تورنجی صفت
 لاری ایتمه دو رغان دایه انالاری نیک اونک
 امجک که تو یانک ایردی سول امجک که تاده
 ایردی هر چند تاده امجک کنی ایتمای
 دیری

دیری او نامای اونک امجک که زور سلیم تارتیب
 ایدیلار مبارک اغینز لاری نیک بر کانی دین تو یانک
 امجک یک سوت فید ابولدی شیخی صفت لاری
 ایتمکان دایه انالاری نیک بر لاغر مقور
 نبوه سیر ایردی تو یونیا مالس ایردی
 حضرت ن اول بقوه که مندردی ایر قستوری
 ایریب سمرب توانا بولدی التیجی حضرت محمد
 نبوت بولمس فتمت جبین قونالماس خانن کر فیک اسقال
 بورت مبارک کید لاری دیرین بولک حکم و ات توکل بولار دیر
 بوق ایردی بول بولار سابه لاری بولکه تو سباسب و این لاری
 پر که او زاماس ایردی بول بول لاری بول بول بول

